https://razboiulpentrutrecut.wordpress.com/

”SOLUŢIONAREA PROBLEMEI EVREIEŞTI” ÎN BASARABIA ŞI BUCOVINA ÎN LUNILE IUNIE-IULIE 19411

DE Y. OBIDIN
25 MARTIE 2016

În România, asasinarea evreilor din motive etnice a început în luna iunie 1940 odată cu retragerea armatei române de pe teritoriile cedate Uniunii Sovietice. Această fază ar fi rămas doar ca un lanţ de evenimente episodice dacă nu ar fi exitat ordine precise de aplicare a unei politici clare, româneşti, de exterminare. Această politică a fost stabilită, sub influenţa naziştilor, probabil în lunile martie – aprilie 1941; se pare, după vizita unor „delegaţi speciali ai guvernului Reich-ului şi d-lui Himmler” – aşa cum a definit-o cam nebulos Mihai Antonescu – delegaţie care a sosit pentru a discuta despre soarta evreilor din România şi care a cerut, în mod oficial, să se predea Germaniei tratarea problemei evreilor. După această vizită, Mihai Antonescu a ajuns la „înţelegeri” cu SS, de fapt cu Oficiul Central de Securitate al Reich-ului, RSHA, despre care nu cunoaştem multe. Pregătirile practice au început, probabil, cu puţin timp înainte de a i se comunica lui Antonescu data exactă a invaziei în U.R.S.S., adică aproximativ la sfârşitul lunii mai sau începutul lui iunie. Condiţiile necesare pentru realizarea unei politici de exerminare au existat în România, latent, încă de la sfârşitul anilor treizeci.

Deşi Holocaustul din România trebuie considerat parte integrantă a Holocaustului evreilor din Europa, există unele caracteristici care-l deosebesc de acţiunile de exterminare înfăptuite de Einsatzgruppen sau de alte unităţi ale maşinii germane de distrugere.

Convinşi fiind de victoria Germaniei, conducătorii României au comunicat, mai întâi membrilor guvernului, în şedinţele care au avut loc în 17 şi 18 iunie 1941, şi, apoi, cercului intern al administraţiei civile, planurile lor cu privire la populaţia evreiască din cele două zone

---

[1] Sursa : blogul **RĂZBOIUL PENTRU TRECUT / ВОЙНА ЗА ПРОШЛОЕ**

denumite „provincii pierdute” [1]. Ei n-au lăsat nicio îndoială privind semnificaţia „curăţirii terenului”. La 3 iulie, Mihai Antonescu a rostit un discurs la Ministerul de Interne şi acest discurs a fost dactilografiat şi difuzat ca broşură (într-un tiraj limitat), sub titlul „Directive şi îndrumări date inspectorilor administrativi şi pretorilor trimişi în Basarabia şi Bucovina”. Directiva numărul 10 relevă intenţiile cu privire la populaţia evreiască şi o reproducem, aici, fragmentar: „Ne găsim în momentul istoric cel mai favorabil şi mai larg pentru o totală desfăşurare etnică, pentru o revizuire naţională şi pentru purificarea Neamului nostru de toate acele elemente străine sufletului lui, care au crescut ca vâscul ca să-i întunece viitorul. Pentru ca să nu pierdem zadarnic acest moment unic, trebuie să fim implacabili.

Să nu se lase nimeni înşelat de aparenţele unei filosofii umanitare, care, sub tragica experienţă a trecutului, ne-a învăţat că se ascunde cel mai acut interes de rasă, al unei rase care se voia stăpână peste tot, punând în slujba ei principii abstracte, în spatele cărora se găsea o religie profitoare, în dauna unei naţiuni covârşită de nevoi” [2].

În aceeaşi chestiune, Mihai Antonescu a adăugat lămuriri importante la directivele date. La reuniunea cabinetului din 8 iulie el s-a adresat miniştrilor precum urmează: „Aşa că vă rog să fiţi implacabili, omenia siropoasă, vaporoasă, filosofică nu are ce căuta aici… cu riscul de a nu fi înţeles de unii tradiţionalişti care mai pot fi printre dv., eu sunt pentru migraţiunea forţată a întregului element evreu din Basarabia şi Bucovina, care trebuie zvârlit peste graniţă. De asemeni sunt pentru migraţiunea forţată a «elementului» ucrainean, care nu are ce căuta aici în momentele acestea… Chiar românii care au ajuns să fie rătăciţi şi au intrat în valul de anarhie şi întuneric al bolşevismului, chiar şi aceştia vor fi nimiciţi fără cruţare. Veţi fi fară milă cu ei… Nu ştiu peste câte veacuri neamul românesc se va mai întâlni cu libertatea de acţiune totală, cu posibilitatea de purificare etnică şi revizuire naţională… Este un ceas când suntem stăpâni pe teritoriul nostru. Să-l folosim. Dacă este nevoie, să trageţi cu mitraliera. Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari. Imperiul roman a făcut o serie de acte de barbarie faţă de orizontul contemporan şi a fost, totuşi, cel mai vast şi cel mai mare aşezământ politic. Nu există în istoria noastră un moment mai favorabil. Îmi iau răspunderea în mod formal şi spun că nu există lege… Vom crea legi speciale… dar în niciun caz nu ne oprim în faţa unor dispoziţiuni legale, ca să le introducem

astăzi pentru ca mâine să le călcăm noi cei dintâi. Deci fără forme, cu libertate completă" [3].

Cartierul general al armatei române a pregătit un plan de instigare a populaţiei româneşti din Basarabia în scopul de a organiza pogromuri împotriva evreilor, încă înainte de venirea trupelor româneşti.

Ordinul de exterminare a unei părţi a evreilor din Basarabia şi Bucovina a fost dat de Ion Antonescu. Pentru punerea în aplicare a acestei sarcini, el a ales două ramuri ale forţei armate şi de siguranţă:

1. Jandarmeria de sub comanda Ministerului de Interne.

2. Administraţia civilă a armatei, denumită pretorat. La 19 iunie, generalul Ilie Şteflea (generalul care a înăbuşit rebeliunea legionarilor de la Bucureşti, sub comanda lui Antonescu) a comunicat armatei, printr-o circulară confidenţială, ordinul lui Antonescu: „să fie identificaţi pe regiuni toţi jidanii, agenţii comunişti sau simpatizanţii. Ministerul de Interne trebuie să-i ştie, să le interzică circulaţia şi să fie în măsură a face cu ei ceea ce voi ordona, când va veni momentul oportun" [4]. Acest ordin era asemănător cu cel dat de Keitel către Wehrmacht [5].

Generalul Ion Topor, care purta titlul de mare pretor, şi comandantul unităţilor de jandarmerie în provinciile eliberate, a primit ordine superioare [6] în chestiunea tratării evreilor şi comuniştilor, precum şi a funcţionarilor civili ai regimului sovietic care au fost găsiţi în provinciile româneşti: „Toţi ucrainenii şi românii care au fost de partea comuniştilor să fie trecuţi peste Nistru, iar toţi minoritarii [eufemism pentru evrei] de aceeaşi categorie să fie exterminaţi" [7].

Pretorii au aplicat aceste ordine cu deplina cooperare a armatei şi cu consimţământul tacit al înaltului comandament. „Ordinele superioare" pentru armată nu au fost date în scris şi, din această cauză, majoritatea lor nu ne sunt cunoscute astăzi. Ele au fost încredinţate ofiţerilor, nu neapărat de rang înalt [8], deşi aproape toţi ofiţerii superiori le cunoşteau.

Una dintre directivele care ne sunt cunoscute a fost emisă de Marele Cartier General la 30 iunie 1941, în urma vizitei făcute de Conducător pe front. Această directivă acorda mână liberă comandanţilor armatei române să execute evrei, după aprecierea lor. Iată, în continuare, ordinul în întregime: „Agenţi inamici lucrează în

spatele frontului, încercând acte de sabotaj, procurând inamicilor indicaţiuni sau informaţiuni şi dedându-se chiar la acte de agresiuni faţă de ostaşii izolaţi. Populaţia evreiască este părtaşă la această acţiune. D. general Antonescu, cu ocazia vizitei pe front, a atras atenţiunea comandanţilor de mari unităţi asupra vigilenţei pazei spatelui frontului şi a dat ordin ca toţi cei ce acţionează, pe orice cale, contra armatei şi contra intereselor ţării, să fie executaţi pe loc. Vă rugăm să binevoiţi a da ordin tuturor comandanţilor şi organelor în subordine să fie fără cruţare faţă de cei găsiţi vinovaţi de acte de sabotaj, spionaj, dezordine sau acte îndreptate contra armatei şi contra ţării" [9].

Ordinele speciale erau amintite, de fiecare dată, când autorităţile militare sau autorităţile civile evitau să-i execute pe evrei de teama consecinţelor, ori nu credeau în existenţa unor asemenea ordine ori nu ştiau de existenţa lor. Un exemplu în acest sens este executarea a mii de evrei la Cetatea Albă. Un ofiţer din garnizoana locală, maiorul Frigan, nu a cunoscut ordinele speciale şi a cerut instrucţiuni în scris pentru executarea evreilor. Pretorul Armatei a III-a, colonelul Marcel Petală, s-a deplasat în mod special la Cetatea Albă pentru a aduce la cunoştinţă maiorului dispoziţiile privindu-i pe evreii din ghetou. A doua zi au fost executaţi cei 3.500 de evrei care rămăseseră în viaţă, după atacul forţelor combatante [10].

Dispoziţiile date marilor unităţi „cu privire la chestiunile de securitate şi de supraveghere a ordinii" [11] au acordat autoritate absolută comandanţilor militari pe teren. În general, prerogativele erau transferate prefecţilor şi autorităţilor locale numai după ce aceste unităţi îşi încheiau misiunea. În mod teoretic, comandanţii militari puteau să acţioneze direct în tot ceea ce privea asasinarea evreilor, dar totdeauna ei au preferat să lase treaba pe seama pretorilor şi a personalului lor. Pretorii au fost consideraţi ca executanţii „ordinelor speciale".

În zonele în care acţiona armata, ordinele de execuţie au fost date numai de comandanţii militari sau de pretori, chiar şi în cazul în care funcţionari ai autorităţilor locale erau prezenţi la faţa locului [12]. Aceste ordine erau date şi de comandamentele germane sau de cele române şi erau transmise de pretori.

Autorităţile civile – prefecţi, primari ş.a. – erau puşi la curent în mod neoficial cu privire la ordinele speciale. Uneori, lucrul era de

prisos, întrucât reprezentanţii autorităţilor civile au ajuns la faţa locului după ce primul val de execuţii l-au „curăţit" cu totul pc evrei. În orice caz, ei au colaborat la concentrarea evreilor în ghetouri şi lagăre şi la execuţii iar mai târziu şi la deportarea lor în Transnistria şi în alte locuri. Câţiva dintre şefii autorităţilor civile – de pildă prefectul judeţului Hotin, dr. Joe Gherman – au cunoscut în mod clar „ordinele speciale" [13]. În plus, prefecţii au primit dispoziţii explicite din partea ministrului de Interne de a aplica o politică de exterminare în locurile în care au găsit evrei. La 29 iulie s-a trimis o telegramă urgentă tuturor prefecţilor din Basarabia şi Bucovina. În telegramă li s-a ordonat să aplice „împuşcarea, supunerea la muncă grea şi înfometare pentru locuitorii evrei de pe întreg teritoriul Basarabiei şi Bucovinei" [14].

Tribunalul militar de la Cernăuţi nu a cunoscut „ordinele speciale". Faptul a devenit evident în urma refuzului tribunalului de a condamna la moarte, conform unui paragraf corespunzător în ordinele speciale, mii de minoritari neevrei arestaţi de jandarmi în judeţul Hotin şi acuzaţi de „sentimente antiromâneşti" [15]. Tribunalul a hotărât ca arestaţii să fie eliberaţi.

Comandanţii jandarmeriei generale, Constantin Vasiliu şi Ion Topor, au încercat şi calea directă de lichidare a suspecţilor politici, ordonând inspectorului general al jandarmeriei din Bucovina, colonelul Ioan Mânecuţă, să clarifice jandarmilor semnificaţia „ordinelor speciale" [16]. Colonelul Mânecuţă s-a întâlnit cu comandantul legiunii de jandarmi de la Hotin, locotenent colonelul Traian Drăgulescu, ordonându-i, în numele generalului Topor, să noteze următoarele: „Toţi ucrainenii şi românii care au fost de partea comuniştilor să fie trecuţi peste Nistru, iar toţi minoritarii de aceeaşi categorie să fie exterminaţi" [17].

Comandanţii militari au numit în funcţia de primari ai oraşelor recucerite elemente cunoscute ca naţionalişti. La Herţa, de pildă (în acest oraş au fost împuşcaţi de către armată şi cu ajutorul autorităţilor locale 132 de evrei), primar a fost numit, de către pretorul Diviziei a 7-a Infanterie, maiorul Gheorghe Vartic [18].

Autorităţile locale au fost subordonate armatei şi au îndeplinit cu stricteţe toate cerinţele acesteia, ale jandarmeriei şi, în special, ale pretorilor, atâta timp cât armata se afla pe teren. Foarte des colaborarea era strict necesară, mai ales când procesul de lichidare era executat în două etape, fiind mai întâi identificate victimele: evrei,

comuniști sau suspecți politic. În multe cazuri se putea demonstra că funcționari locali, numiți cu puțin timp în urmă, au acționat din proprie inițiativă. Garda cetățenească înființată la Herța de noul primar „dădea indicațiuni patrulelor [armatei] asupra persoanelor care urmau a fi ridicate" [19].

Ordinul de a-i ucide pe evrei a devenit, în scurt timp, un secret cunoscut și oricine din Basarabia și Bucovina știa că soarta evreilor este de a muri sau de a fi trimiși la moarte [20]. Soldații, precum și localnicii, au auzit de ordinul sau de permisiunea specială din partea armatei că timp de 24 de ore au voie să facă orice cu viața și „bunurilor evreilor" [21]. O asemenea dispoziție în scris nu a fost găsită după război, dar este știut că a fost răspândită concomitent „printre funcționari militari și civili". Faptul a fost amintit în mărturiile evreilor, cât și ale neevreilor (care au pomenit de trei zile de permisiune și nu de 24 de ore), și a fost consemnat și în procesele criminalilor de război români.

Eliberarea Basarabiei și a Bucovinei

Unitățile românești care au participat la recucerirea Basarabiei și a Bucovinei au constituit o parte din Corpul de Armată Sud, compus din Armata a 11-a germană, o mare unitate maghiară și din două armate românești – a III-a și a IV-a [22].

În mod oficial, Antonescu era comandantul suprem al tuturor forțelor -germane și românești – de pe frontul român. El a primit această numire personal de la Führer, la München, la 12 iunie 1941. Nimeni nu putea să-l ignore sau să-l evite pe generalul român (pe atunci încă general), care era un comandant talentat [23].

Spre deosebire de celelalte sectoare ale frontului germano-sovietic, frontul de sud a rămas liniștit în primele două săptămâni. În primele zece zile au avut loc câteva atacuri sporadice de tatonare a terenului. Aceste atacuri au avut consecințe grave asupra soartei câtorva comunități de la graniță, ca, de pildă, Siret, Herța și Noua Suliță.

Unități ale Armatei a 11-a germană au sosit la 17 iulie în orașul preponderent evreiesc Bălți și, imediat, au organizat un pogrom [24]. La 14 iulie, o unitate a aceleiași armate a ajuns la Orhei, iar la mijlocul lui iulie, forțele germane și românești de sub comanda Armatei a 11-a controlau întreg nordul Basarabiei. În centrul Basarabiei însă forțele mixte s-au lovit de o puternică rezistență sovietică.

La 16 iulie, soldaţii Armatei a 11-a şi o mare unitate de jandarmi au intrat în Chişinău şi au fost primiţi cu bucurie de către locuitorii români [25]. În acelaşi timp, unităţi ale Armatei a III-a române au ajuns într-o zonă de la sud de Chişinău, completând astfel cucerirea acelei regiuni a Basarabiei în care trăiau majoritatea evreilor. În sudul Basarabiei frontul sovietic a fost străpuns în câteva locuri şi s-a prăbuşit după câteva zile.

La 26 iulie, forţe mari ale Armatei a IV-a române au ajuns la Nistru [26]. De remarcat că în sudul Basarabiei au acţionat numai unităţi româneşti.

În Bucovina – şi acolo au luptat îndeosebi unităţi româneşti – armata română a deschis, în dimineaţa de 3 iulie, o ofensivă generală şi, două zile mai târziu, a intrat în Cernăuţi. Armata a III-a română a traversat Prutul lângă Noua Suliţă, în seara de 7 iulie, şi, după două zile de luptă, a ajuns la Hotin. A doua zi românii au reluat ofensiva, ajungând până la malul românesc al Nistrului [27].

Etapele exterminării

Evreii din nord-estul României au fost exterminaţi în două etape şi în două situaţii: spontan şi organizat.

Înainte de a dezbate metodele româneşti de exterminare, să remarcăm că au existat deosebiri mari, în acest sens, între zonele rurale şi centrele orăşeneşti. În zonele rurale şi în cele semirurale (printre care câteva târguri) se poate distinge un val spontan, care poate fi descris ca o fază intermediară: intervalul dintre retragerea armatei sovietice şi intrarea forţelor româneşti sau germane [28]. Parte din populaţia locală a profitat de această situaţie pentru a organiza bande de terorişti „având ca prim obiectiv, exterminarea evreilor” [29]. Este greu de descris actele de asasinare, jaf, viol ş.a. înfăptuite de aceste bande. Câteva exemple ne vor folosi drept repere.

La Banila, pe Ceremuş, un ţăran ucrainean, Ivan Codalv, a format o bandă, care a decis să-i lichideze pe evreii localnici. Peste douăzeci dintre ei au fost prinşi, duşi la cimitirul evreiesc din Banila şi împuşcaţi. După crimă, ţăranii au jefuit casele victimelor. În timpul procesului din 1948, ucigaşii au declarat că evreii înşişi le-au dat cadou, înainte de execuţie, bunurile jefuite – bijuterii, îmbrăcăminte, obiecte de valoare. Restul bunurilor evreilor au fost depuse într-o magazie şi, mai târziu, au fost vândute la o licitaţie publică de către Centrul Naţional de Românizare [30].

În orăşelul Sadagura din Bucovina, Vladimir Rusu, vechi legionar, s-a declarat comandantul poliţiei locale, înfiinţată din iniţiativa lui. În zilele de 5 şi 6 iulie, Rusu şi banda lui au jefuit şi au ucis peste o sută de evrei din Rohozna, Jucika Nouă şi Sadagura [31]. Pe evreii care au rămas în viaţă în cele trei orăşele i-au închis într-o casă din Jucika Nouă şi, de acolo, au fost duşi pe un deal lângă sat unde i-au împuşcat. Fetele tinere au fost violate şi apoi împuşcate.

Cruzimea lui Rusu (care era învăţător) şi a bandei lui este emblematică pentru cele întâmplate în multe târguri şi sate în acest interregnum. Rusu a tăiat degetul unei femei înainte de a o împuşca pentru a-i lua mai uşor inelul; printre evreii arestaţi din Sadagura era şi prietenul său personal şi a tras în elevii evrei după ce i-a silit să-şi sape gropile cu propriile lor mâini [32]. În această etapă (spontană) de exterminare, majoritatea masacrelor au avut loc acolo unde nu exista o tensiune reală între evrei şi neevrei, ba chiar se putea vorbi de o tradiţie îndelungată (de peste o sută de ani) de convieţuire relativ bună. Din această cauză, evreii nu au încercat să fugă. În sate, îndeosebi în satele din Basarabia, majoritatea evreilor au fugit înainte de primul val de crime. O mică parte au fugit spre păduri, s-au răspândit pe câmp şi în diverse ascunzişuri; unii au crezut în vecinii lor creştini.

Într-un timp scurt, a intervenit o inversare de sentimente şi idei printre neevrei. Legături îndelungate de prietenie, camaraderia din timpul serviciului militar, relaţii de colegialitate – toate au dispărut cu desăvârşire din memoria unor români şi ucraineni. Schimbarea a fost atât de rapidă, încât nu a permis evreilor să aprecieze corect noua lor situaţie. Acum ştim că reversul radical în atitudinea faţă de evrei nu a fost cu totul spontan, şi că a fost urmarea unui plan detailat al Biroului 2 al Statului Major, care a trimis agenţi, pentru a aţâţa populaţia românească împotriva evreilor.

În Basarabia şi într-o parte din Bucovina actele de jaf şi crimele au îmbrăcat caracterul de dezordini, un fel de răscoală populară împotriva evreilor ca evrei, ca presupuşi aliaţi ai ruşilor şi colaboraţionişti cu cuceritorul străin. Locuinţele evreilor au fost, de aceea, atacate imediat după retragerea forţelor sovietice.

Este imposibil de stabilit numărul evreilor ucişi în acea perioadă, dar este vorba (aşa cum vom vedea la sfârşitul acestui capitol) de zeci de mii.

Armata română

Şeful Statului Major al armatei române, generalul Iacobici, a dat dispoziţie comandantului Biroului 2, locotenent-colonelul Alexandru Ionescu, să pună în aplicare un plan „pentru înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean prin organizarea şi acţionarea de echipe, care să devanseze trupele române". Acest ordin a fost comunicat la 8 iulie şi planul era gata, fiind pus în aplicare începând din 9 iulie.

„Misiunea acestor echipe este de a crea în sate o atmosferă defavorabilă elementelor iudaice, în aşa fel, încât populaţia singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate şi adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera trebuie să fie deja creată şi chiar trecut la fapte" [33].

Planul detailat, care a fost anexat la raport, cuprindea directivele date ofiţerilor Biroului 2 şi harta desfăşurării echipelor. Echipele speciale au mobilizat români localnici, din Basarabia, demni de încredere, „cu sentimente verificate", care posedau acte sovietice valabile şi familii pe teritoriul românesc – „o garanţie în plus că aceştia vor îndeplini misiunea primită". Formaţiile întărite care au pornit să-i agite pe ţărani contra evreilor şi să-i încurajeze să jefuiască, să violeze şi să ucidă, au plecat pe nouă itinerarii din centrul şi din sudul graniţei româneşti cu Basarabia în direcţia Nistrului, s-au desfăşurat de la Dunăre şi oraşul Cetatea Albă la sud şi până la satul Bucovăţ şi la Chişinău în nord. Fiecare echipă număra între două-patru persoane şi avea în frunte un agent al Biroului 2. Membrii echipelor au fost înzestraţi cu bani şi au primit ordinul „să difuzeze prin rude, cunoscuţi şi elemente anticomuniste ideea apărării colective contra pericolului iudaic" [34] (sublinierea în original). Aceste echipe trimise de Marele Stat Major au reuşit, într-adevăr, să-i instige pe ţăranii români, aşa cum au remarcat mulţi supravieţuitori în mărturiile lor; aceştia nu izbuteau să înţeleagă cum vecini şi prieteni vechi au putut să-şi schimbe instantaneu comportarea şi s-au năpustit în masă să jefuiască, să violeze, să bată şi chiar să ucidă evrei din târguri. De subliniat că în sectorul din sudul Chişinăului au acţionat numai unităţi româneşti (şi nu germane).

Primele trupe care au intrat în Bucovina au fost unităţi combatante: o brigadă de cavalerie şi batalioanele de infanterie nr. 9 (sub comanda colonelului Vasile Cârlăn), 10 (sub comanda colonelului

Imanuil Brădăţianu) şi 16 (Vânători). Imediat după ei a venit Divizia a 7-a Infanterie, sub comanda generalului Olimpiu Stavrat. Adjunctul şi prietenul său personal era maiorul Gheorghe Vartic, pretorul diviziei şi executantul „ordinelor speciale". Drumul parcurs de unităţi a stabilit soarta evreilor din nord-estul României, unde existau concentrări de mii de evrei: Herţa, Noua Suliţă, Hotin şi Lipcani [35]. Divzia a 7-a a executat „ordinele speciale" înainte de a intra în nordul Bucovinei. În zilele dinainte de 23 iunie unităţile s-au antrenat în lupta corp-la-corp. Pretorul Vartic i-a prezentat pe evrei drept cei care au provocat cu un an înainte pierderea Basarabiei. Această pregătire ideologică cuprindea ordine precise cu privire la tratarea evreilor, care se rezumau la următoarea idee: „de evrei nu trebuie să ai milă, ei fiind trădători de neam". Crimele comise de aceste unităţi pot fi inventariate cu mare precizie, întrucât au fost consemnate de secretarul pretorului, Dumitru Hatmanu, care se deplasa pe urmele unităţilor combatante. Crimele au fost înfăptuite de un număr redus de soldaţi sub comanda pretorului Vartic [36].

Primele asasinate au fost comise la Siret (sudul Bucovinei), la 5 kilometri de noua graniţă cu Uniunea Sovietică, localitate unde trăiau mulţi dintre fidelii rabinului de la Vijniţa şi Sadagura. 1.603 de evrei au fost deportaţi pe jos la Dornești, la o depărtare de 12 km. De acolo au fost transportaţi în vagoane închise în lagăre din sudul României. Vreo douăzeci de evrei care n-au fost în stare să meargă, bătrâni şi invalizi şi câteva femei care îi îngrijeau, au rămas pe loc. Ei au fost duşi într-o vale nu departe de oraş, şi acolo soldaţi ai Diviziei a 7-a au violat două surori care rămăseseră cu tatăl lor bolnav. Bătrânii, printre care hahamul Comunităţii şi soţia lui, au fost aduşi la comandamentul diviziei şi au fost acuzaţi de „acte de spionaj şi de faptul că ar fi atacat armata română" [37]. În aceeaşi zi toţi au fost împuşcaţi pe podul de pe Prut, în prezenţa locuitorilor din Siret, aduşi acolo în mod special.

Herţa a fost cucerită de Regimentul 9 în zilele de 4-5 iulie, după un raid reuşit. Evreii care au ieşit să-i întâmpine pe soldaţi au fost bătuţi şi siliţi să se dezbrace. În aceeaşi zi a intrat în oraş Divizia a 7-a. Vartic a numit imediat un primar nou şi a înfiinţat o „gardă cetăţenească", a cărei misiune specială era să identifice evrei şi să-i adune cu ajutorul armatei [38]. Patrule ale soldaţilor şi gărzilor cetăţeneşti au strâns circa 1.500 de evrei în patru sinagogi şi într-o pivniţă. Victimele au fost bătute cu sălbăticie şi români din orăşel

precum şi ofiţeri le-au jefuit locuinţele, în prezenţa comandanţilor diviziei. Cu toate că a fost cucerit fară luptă, orăşelul a căpătat imediat aspectul unui câmp de bătălie: zeci de cadavre târâte pe străzi, case prădate după ce au fost sparte, mobile împrăştiate.

Căutarea s-a terminat repede, cu ajutorul unui lăutar local „care cunoştea în amănunţime casele evreilor, pentru că, în meseria lui de lăutar, le vizitase deseori" [39]. Noile autorităţi locale şi un delegat al armatei au întocmit o listă a „suspecţilor" [40], şi a doua zi, la 6 iulie, a fost pregătită lista celor care urmau să fie esecutaţi în conformitate cu dispoziţiile armatei. Evreii „suspecţi" au fost identificaţi de către unul din membrii gărzii cetăţeneşti. Oamenii acesteia au scos ca forţa fete evreice din sinagogi şi le-au predat soldaţilor, care le-au violat în serie. Evreii şi îndeosebi mame cu copii mici şi bătrâni au fost duşi la moara de la marginea oraşului şi au fost împuşcaţi de către trei soldaţi [41]. O grupă mai mică de 32 de evrei, majoritatea bărbaţi tineri, au fost duşi într-o grădină şi au fost siliţi să-şi sape propriile lor morminte. Ei au fost aşezaţi cu faţa spre gropi şi împuşcaţi. Unul dintre soldaţi, ajutorul lui Vartic, a luat o femeie tânără cu un sugaci în braţe şi a ucis-o pentru plăcerea lui personală, după ce a participat la măcelărirea celor 32 de evrei.

Asasinarea unui grup mare de evrei a creat probleme tehnice – planificarea era proastă şi nu s-au gândit că este nevoie de morminte. Astfel s-a format un morman înalt de cadavre într-o băltoacă de sânge; alături, un soldat „din când în când trăgea câte un foc de armă în grămadă când observa că se mai mişcă un muribund" [42].

Rabinul Comunităţii a fost omorât în casa lui, împreună cu întreaga familie. O fetiţă de 5 ani a fost aruncată în groapă, înainte de a muri [43]. Supravieţuitorii au fost trimişi în Transnistria.

Noua Suliţă a fost cucerită de Regimentul 16, la 7 iulie, şi, imediat, l-au urmat Regimentele 9 şi 10. Soldaţii Regimentelor 10 şi 16 au ucis „doar" cinci evrei, dar Regimentul 9 a intrat în acţiune imediat după ce a pătruns în oraş. Evreii au fost acuzaţi că au tras în armată iar soldaţii au năvălit în casele lor; a doua zi zăceau în curţi şi pe străzi 880 de evrei şi 5 creştini morţi [44]. Alţi 45 de evrei au fost împuşcaţi în aceeaşi zi, după dispoziţiile comandantului de regiment, colonelul Cârlău; el a participat personal la uciderea lor [45].

La 8 iulie a intrat în oraş Divizia a 7-a, găsindu-l într-o stare deplorabilă [46]. Pretorul Vartic a terminat treaba începută de

Regimentul 16 folosind, în acest scop, şi jandarmeria care mergea pe urmele diviziei. El a preluat comanda jandarmilor, ordonând acestora adunarea a 3.000 de evrei şi strângerea lor la fabrica de spirt, înainte de a intra în curtea fabricii s-a ordonat arestaţilor să arunce toate obiectele de valoare pe care le au cu ei într-un sac. Cincizeci de evrei au fost declaraţi „suspecţi" şi au fost împuşcaţi [47].

Comandantul poliţiei militare, locotenentul Emil Costea, a refuzat să participe la execuţie şi la fel a procedat încă un ofiţer, Constantin Nicolau, care fusese ales pentru această misiune [48]. Acest refuz, precum şi faptul că patru ofiţeri dintre cei folosiţi de Vartic erau ocupaţi în altă parte, l-a silit pe general să ceară ajutorul legiunii de jandarmi Hotin, care, în acest timp, îşi pierdea vremea în aşteptare (întrucât Hotinul nu fusese încă cucerit); a trimis câţiva jandarmi şi ei au ucis cu repeziciune 87 de evrei [49].

Stavrat şi Vartic au fost răspunzători şi de asasinarea evreilor din târgul Lipcani. Pentru a descrie persoana lui Vartic este suficient să spunem că a omorât cu mâinile lui o evreică şi pe fiicele ei din satul Geamăna, de lângă Lipcani, după ce a fost găzduit de femeile acelea [50].

La 3 iulie au fost împuşcaţi 450 de evrei în satul Ciudei din Bucovina [51]. Câteva ore mai târziu au fost împuşcaţi două sute de evrei, în casele lor, din târgul Storojineţ. La 4 iulie au fost măcelăriţi câteva sute de evrei. Aproape în toate satele – Ropcea, Iordăneşti, Pătrăuţi, Panca, Broscăuţi – din jurul Storojineţului s-a procedat la fel [52]. Acest măcel a fost comis cu ajutorul activ al localnicilor, români şi ucraineni. La 5 iulie s-a lărgit cercul asasinatelor, cuprinzând mii de evrei din satele Stăneşti, Jadova Nouă, Jadova Veche, Costeşti, Hliniţa, Budineţ, şi mulţi dintre evreii care se salvaseră la Herţa, la Vijniţa şi Răstoace-Vijniţa [53].

La 5 iulie a început un măcel printre cei 50.000 de evrei de la Cernăuţi, când trupe mixte, germano-române, au intrat în oraş, şi a continuat multe zile şi nopţi.

Evreii din Basarabia au plătit cel mai mare preţ pentru realizarea obiectivului românesc de „curăţire a terenului", chiar dacă s-a făcut după o anumită întârziere din cauza rezistenţei ruseşti şi a condiţiilor de pe teren.

La 6 iulie, a doua zi după cucerirea Edineţului de către armata română, soldaţii români au împuşcat 500 de evrei şi alţi 60 au fost

uciși la Noua Suliță; a doua zi a venit rândul evreilor care îngropaseră cadavrele rudelor la Edineț. La 7 iulie au fost lichidați evreii de la Pârlița și au continuat execuțiile la Bălți; apoi au fost împușcați mii de evrei în Briceni, Lipcani, Fălești, Mărculești, Florești, Gura Camenca și Gura Căinări. În comunitatea Gura Căinări, nu departe de Mărculești, au fost uciși circa 500 de evrei de către soldații Regimentului 6 Vânători, la ordinele colonelului Matieș. Acest regiment aparținea Diviziei a 14-a de sub comanda generalului Stăvrescu. Măcelul a fost executat de ofițeri și de un plutonier major care mai înainte a ucis evreii din orășelul de graniță Sculeni: căpitanul Stihi, sublocotenentul Eugen Mihăilescu și sergentul major Vasile Mihailov, toți aparținând Regimentului 6. În procesul criminalilor de război de la Iași, un ofițer român a descris cele văzute la Gura Căinări și la Mărculești: „Satul fiind ocupat, cpt. Stihi… a ordonat să se scoată toată populația evreiască din acea comună la marginea satului, separând pe bărbați de femei. În primul rând le-au fost luate bijuteriile, banii și aurul pe care îl aveau asupra lor. Toate aceste valori au fost luate de cpt. Stihi și puse într-un geamantan. Au început cercetările. Bărbații au fost chemați în grupuri și interogați, cpt. Stihi cerea să li se declare numele comuniștilor din acel sat. Neputând afla numele lor… cpt a ordonat să se formeze echipe chiar din evrei, care au fost puși la adâncitul unui șanț anticar ce se află lângă comună. Odată cu căderea nopții, sublocotenentul Mihăilescu Eugen, având o armă automată captură rusească, a așezat câte zece evrei cu fața la șanț. Îi împușca. În prealabil, oamenii au fost dezbrăcați de haine, rămânând numai în cămăși și indispensabili. După împușcarea bărbaților veni rândul femeilor, cu care s-a procedat la fel. Până și copiii sugaci au fost împușcați. După plecarea femeilor la locul de execuție, a mai rămas, în locul unde erau adunate provizoriu, un singur copil, mort, lăsat ca un pachet fără importanță. Au fost executați în acea noapte aproape 400-500 de inși [54]. La 9 iulie valul asasinatelor făptuite de trupele germano-române a ajuns în localitățile evreiești din nordul Bucovinei – Plasa Nistrului (lângă Cernăuți), Zamiachie, Ropujineț și Cotmani; și zeci de mici sate au devenit „judenrein”. Este imposibil de descris ultimele momente ale evreilor din satele bucovinene din preajma Nistrului care au fost incluse în județul cunoscut sub numele „Plasa Nistrului”, întrucât aproape că nu au rămas supraviețuitori în aceste sate. Masacrele au fost comise de către soldații din unitățile românești și germane; 130 de evrei au fost

împuşcaţi în satul Zomiachie şi 32 în Ropujineţ. În majoritatea satelor din această zonă, în afară de Zastavna unde s-a făcut un ghetou, evreii au fost adunaţi şi siliţi să treacă Nistrul spre Galiţia. Acolo au fost ucişi de ucraineni localnici sau de către soldaţii germani. Doar câteva zeci au reuşit să fugă şi să ajungă în ghetoul Zastavna, şi de acolo au fost trimişi mai târziu în Transnistria. [55]. La 11 iulie au fost „curăţate" Lincăuţi-Hotin şi micul sat Cepelăuţi-Hotin (160 de evrei) [56]. În aceeaşi zi şi-a început acţiunea la Bălţi Einsatzgruppe D [57]. La 12 iulie au fost împuşcaţi 300 de evrei la Climăuţi-Soroca [58].

Ziua de 17 iulie este ziua în care au început masacrele şi deportările celor 50.000 de evrei din Chişinău. În acea zi au fost masacraţi mii de evrei, şi este posibil ca numărul lor să fi ajuns la zece mii [59]. Lichidarea acestui mare centru evreiesc – cel mai mare din Basarabia – a continuat până ce ultimii evrei de acolo au fost ucişi sau au fost trimişi în lagărele din Transnistria (noiembrie 1941). Măcelărirea evreilor de la Cetatea Albă, din sudul Basarabiei, a avut se pare un caracter asemănător. Acesta a fost cursul general al primei etape a Holocaustului evreilor din România, executat cu ajutorul trupelor germane (Armata a 11-a) şi a Einsatzgruppe D, dar fără nicio constrângere din partea lor.

În ansamblu, această fază este cuprinsă între recucerirea Basarabiei şi Bucovinei de către forţe româneşti şi germane (ca, de exemplu, oraşele Bălţi, Cernăuţi şi Chişinău) şi plecarea unităţilor combatante, înlocuite total sau parţial cu administraţia civilă românească. În oraşele mari existau garnizoane militare. De aici încolo viaţa evreilor rămaşi, din oraşe, a depins nu de o singură autoritate ci de câteva organe civile româneşti, care, în general, se concurau între ele. Aceste organe au fost poliţia şi poliţia de siguranţă, prefectul şi primarul; pe alocuri – cum a fost la Bălţi şi Chişinău – pentru timp scurt a rămas Einsatzkommando 10-a. În sate, această etapă a luat sfârşit o dată cu venirea jandarmilor.

Jandarmeria

Directivele date jandarmilor cu privire la exterminarea evreilor din zonele rurale ale Basarabiei şi Bucovinei sunt binecunoscute. Legiunile de jandarmi, reînfiinţate înainte de recucerirea celor două provincii, au fost întrunite cu trei-patru zile înainte de 21 iunie 1941, în trei locuri diferite din Moldova: Roman, Fălticeni şi Galaţi.

La aceste întruniri, jandarmeria a luat cunoştinţă, pentru prima

oară, de existenţa „ordinelor speciale” ale lui Antonescu. Cea mai importantă a avut loc la Roman; acolo s-au reunit legiunile din Orhei, Lăpuşna şi Bălţi, unde trăiau marile comunităţi evreieşti din Basarabia. Prezenţa la Roman a inspectorului general al jandarmeriei, generalul Constantin (Piky) Vasiliu (care ulterior a fost numit ministru adjunct la Interne), demonstrează însemnătatea acestei adunări. Vasiliu a declarat în faţa comandanţilor forţelor adunate că „prima măsură pe care sunt datori s-o aducă la îndeplinire va fi acea de „curăţire a terenului” [60]. „Curăţirea terenului” era expresia românească semnificând lichidarea evreilor şi deportarea lor în lagăre. Ea este asemănătoare cu „soluţia finală” nazistă, întrucât şi ea ordonă exterminarea evreilor; diferenţa constă în faptul că această „curăţire a terenului” simboliza realizarea visului antisemit pe un teritoriu restrâns – Basarabia şi Bucovina.

Concepţia românească a „curăţirii terenului”, aşa cum a fost transmisă de Vasiliu comandanţilor jandarmeriei, cuprindea trei părţi; şi se poate demonstra că ea a fost parţial influenţată de liniile directoare (Richtlinien) ale naziştilor:

„exterminarea pe loc a tuturor evreilor aflaţi pe teritoriul rural; închiderea în ghetouri a evreilor de pe teritoriul urban; arestarea tuturor „suspecţilor”, a activiştilor de partid, a acelora care au ocupat funcţiuni de răspundere sub autoritatea sovietică şi trimiterea lor sub pază la legiune” [61].

Toţi comandanţii legiunilor de jandarmi au primit aceleaşi directive; dar mentalitatea ofiţerilor activi şi faptul că se obişnuiseră cu o largă libertate de acţiune în tot ceea ce priveşte folosirea puterii şi prerogativelor lor au determinat ca fiecare ofiţer să interpreteze dispoziţiile verbale în felul lui. În cazuri particulare, lipsa de claritate a avut o mare importanţă. De pildă, ordinele nu specificau ce localităţi sunt definite ca oraşe şi care sunt definite ca sate. De aceea comandanţii de jandarmerie au avut libertatea de a decide cu privire la categoria „evrei din zonele rurale” şi au interpretat ordinele legate de această categorie ca o condamnare la moarte a majorităţii evreilor din Basarabia şi Bucovina. Deosebirea ambiguă între târguri şi comune în răsăritul României a lăsat un larg câmp pentru interpretări de acest gen.

Majoritatea populaţiei evreieşti trăia în târguri care aproape că

nu se deosebeau de comunele mari româneşti şi ucrainene. Periferiile oraşelor semănau, şi ele, cu satele şi chiar erau considerate sate. Din această categorie făceau parte târguri, ca, de pildă, Călăraşi, Edineţ, Lipcani, Noua Suliţă şi Răşcani.

De subliniat, în acest caz, încă un aspect: comandanţii jandarmeriei române, spre deosebire de colegii lor naziști, nu au avut senzaţia că urmau să execute una dintre cele mai mari crime din istorie şi, de aceea, nu s-au obosit să ascundă ordinele de „curăţire a terenului". La Roman, această dispoziţie a fost dată tuturor jandarmilor din legiunea Orhei de comandantul lor, maiorul Filip Bechi. El a spus jandarmilor pe faţă că „merg în Basarabia şi că trebuie ca terenul să fie în întregime curăţit de evrei" [62]. Comandanţilor de secţie le-a transmis încă o dispoziţie din care reieşea că evreii trebuie împuşcaţi [63]. Câteva zile mai târziu, legiunea a fost trimisă, pe baza ordinului lui Bechi şi sub comanda adjunctului său, căpitanul Iulian Adamovici, în satul Ungheni din apropierea graniţei. Vasile Eftimie, secretarul legiunii şi comandantul plutonului de poliţie şi siguranţă, a multiplicat la şapirograf şi distribuit tuturor şefilor de secţii şi tuturor şefilor de post ordinele de „curăţire a terenului" [64]. Jandarmii legiunii au străbătut pe jos judeţul Bălţi, şi la 12 iulie au ajuns la Carnova, primul sat din judeţul Orhei, şi acolo au început imediat să tragă în evreii din localitate. Traseul parcurs de legiune poate fi reconstituit cu exactitate şi poate constitui un model al felului în care a fost distribuit şi executat ordinul. Legiunea de jandarmi Lăpuşna a răspuns de „curăţirea terenului" în judeţul Chişinău, în afară de capitala judeţului. Domeniul activităţii ei a cuprins zona rurală şi câteva târguri, cum ar fi Călăraşi. Soarta evreilor din Călăraşi ne va folosi pentru ilustrarea soartei tuturor evreilor din judeţ.

La Ungheni, jandarmii legiunii Lăpuşna au primit ordinul de „curăţire a terenului" de la locotenent-colonelul Nicolae Caracaş, care, împreună cu ofiţerii legiunii sale, a participat la întrunirea de la Roman [65].

Caracaş l-a transmis jandarmilor săi aşa cum a fost el dat la Roman – cu câteva modificări, din care rezultă că „toţi evreii fără excepţie şi consideraţi de poliţie suspecţi şi periculoşi, ce vor fi găsiţi în raza posturilor respective, să fie împuşcaţi" [66]. Aceasta înseamnă că ordinul îi includea şi pe evreii din târguri şi conferea jandarmilor mână liberă în ceea ce priveşte identificarea „suspecţilor politic

periculoşi”.

La Ungheni, legiunea a fost de asemenea împărţită în secţii şi posturi, după dispoziţiile lui Caracaş, şi de acolo a început să înainteze pe câteva trasee spre centrul evreiesc din Călăraşi. După o săptămână, toţi jandarmii care au pornit din Ungheni au ajuns la Călăraşi. Unitatea secţiei Călăraşi, care a ajuns acolo prima, a plasat căruţe în curtea postului de jandarmi; ele urmau să servească la transportarea evreilor din orăşel la locul de execuţie. În decurs de două-trei zile, jandarmii secţiei locale – care serviseră acolo înainte de anul 1940 – au adus la centrul improvizat, înfiinţat de legiune, evrei, dezertori şi suspecţi politic. De acolo evreii au fost transportaţi în căruţe, escortaţi de 15 jandarmi, la pădurea Vetominoasa, la 5 kilometri de localitate; în acest loc au fost forţaţi să sape şanţuri. Jandarmii s-au organizat în plutoane de execuţie şi au tras fară discriminare. După execuţie s-a raportat că au fost executaţi 250 de evrei [67].

Aceeaşi metodă a folosit-o legiunea Lăpuşna în toată zona sa de activitate, până la exterminarea tuturor evreilor. Suspecţii politic neevrei n-au fost imediat împuşcaţi, ci au fost duşi la sediul legiunii din Chişinău. Judeţul Chişinău, cel mai important judeţ din Basarabia, cuprinzând cel mai mare centru evreiesc, s-a aflat sub răspunderea Inspectoratului general al jandarmeriei – organ administrativ care, în ierarhia jandarmeriei, era superior legiunii. Comandantul acestui organ era colonelul Teodor Meculescu, care a deţinut şi funcţia de comandant general al jandarmeriei în Basarabia. Meculescu a comandat şi unităţile de siguranţă şi unităţile speciale ale jandarmeriei, precum şi ale poliţiei, de la începutul războiului şi până la părăsirea terenului de către administraţia românească, în aprilie 1944. Datorită acestei poziţii duble, Meculescu, care s-a dovedit a avea înclinaţii spre sadism, a concentrat puteri mari în mâinile sale. Această tendinţă şi-a găsit expresia în mod deosebit în obiceiul său obsesiv de a fi prezent la execuţii. Largile prerogative de care s-a bucurat Meculescu au avut consecinţe catastrofale asupra vieţii evreilor din Basarabia. La întâlnirea de la Roman, Meculescu a tipărit ordinul lui Antonescu cu privire la „curăţirea terenuLui Basarabiei”. Textul cuprindea două paragrafe [68]:

1. Arestarea tuturor persoanelor suspecte politic.

2. Arestarea tuturor evreilor, indiferent de vârstă şi sex; arestaţii vor fi trataţi după dispoziţiile care vor fi primite ulterior.

La aceeaşi întâlnire, Meculescu a ordonat verbal ca orice persoană care face parte din una dintre cele două categorii să fie împuşcată. După ce a sosit în Basarabia, a emis o circulară cu un ordin asemănător (circulara nr. 6, de la 10 iulie 1941) şi conţinutul l-a transmis telefonic comandanţilor de legiuni [69].

Legiunea Hotin, deşi ţinea de Inspectoratul general al jandarmeriei din Bucovina, cu sediul la Cernăuţi, a acţionat într-o zonă care, din punct de vedere istoric, a aparţinut, în cea mai mare parte, Basarabiei. Ordinul de „curăţare a terenului" a fost primit la 6 iulie 1941 [70]. Legiunea, al cărei comandant era Ioan Mânecuţă, s-a adunat la Fălticeni, în nordul Moldovei, în vederea pregătirilor. Ordinul a fost transmis mai întâi comandanţilor de secţii şi ei i-au convocat pe comandanţii de posturi, pentru a-i anunţa că toată Basarabia trebuie curăţată de elemente dăunătoare statului român. Era vorba de toţi cei care au atacat unităţile armatei româneşti în timpul retragerii şi de cei care au îndeplinit cu zel diferite funcţii pe timpul ocupaţiei sovietice [71]. Ca şi în alte cazuri, nu s-a făcut distincţie între evreii care locuiau în comune şi cei care locuiau în oraşe; şi, în conformitate cu propaganda oficială fascistă, evreii au fost definiţi în bloc ca fiind cei care au deschis foc împotriva trupelor române, în timpul retragerii din anul 1940.

Legiunile din Chilia, Ismail şi Cetatea Albă, care urmau să acţioneze în sudul Basarabiei, s-au întrunit separat de celelalte legiuni, în curtea unei şcoli din Galati, port la malul Dunării. Generalul Vasiliu a ordonat acolo lichidarea „evreilor din judeţe" şi a suspecţilor politic, „după o prealabilă triere" [72].

Comandantul legiunii Ismail era un ofiţer în rezervă, maiorul Andronic Partenie [73]. Evreii din judeţul acestei legiuni erau relativ puţini şi majoritatea lor au fost ucişi imediat. La început, numărul jandarmilor care au stat la dispoziţia legiunii a fost mai mare decât cel obişnuit, incluzându-i şi pe cei din legiunea de la Cetatea Albă, aflată în drum spre secţia care îi era menită; de aceea, „munca" a fost mai uşoară.

Legiunea Cetatea Albă, sub comanda maiorului Mircea Georgescu, şi-a început activitatea la sfârşitul lui iulie 1941, după ce s-a despărţit de legiunea de la Ismail şi înainte de a ajunge la destinaţia sa. Bairamcea a fost primul centru evreiesc prin care a trecut legiunea şi, aici, ordinul de exterminare a fost îndeplinit fără ezitare. Au fost

uciși 350 de evrei [74]. În timpul executării misiunii, legiunea s-a lovit de concurența căpitanului Alexandri Ochișor, comandantul unei companii militare. Întrucât era de prin partea locului, el îi cunoștea bine pe localnici și a dat dovadă de interes special pentru soarta și averile evreilor din Cetatea Albă. Circa 3.600 de evrei au fost împușcați în afara orașului de soldații companiei lui Ochișor [75].

Comandantul legiunii Chilia, Atanasie Mihalache, nu a fost prezent la întrunirea de la Galați, din motive tehnice; dar, după ce s-a alăturat legiunii, el s-a adresat ofițerilor, amintindu-le ordinele lui Vasiliu și adăugând „toți cei ce nu vor executa acest ordin, vor fi, la rândul lor, împușcați" [76].

Legiunea Chilia a traversat Prutul spre răsărit și Dunărea din sud, la începutul lui iulie, și a început să pună în practică ordinul de exterminare. Primul „centru de triere" a fost înființat la Chilia [77]. Atenția jandarmilor a fost îndreptată spre „suspecții politic", întrucât majoritatea locuitorilor din regiune erau ruși, ucraineni și bulgari (și nu români). Toți evreii au fost declarați periculoși și, de aceea, nu au fost supuși vreunei selecții ci au fost imediat împușcați. Numărul oficial al celor uciși de jandarmerie, așa cum a notat un tribunal, a fost „250 suspecți politic și 500 evrei" [78]. Este cazul să amintim aici că, la 9 august 1941, au fost uciși numai în lagărul Tătărești (din județul Chilia) 451 de evrei; ei au fost strânși în lagăr la ordinul colonelului Mihalache [79]. Căpitanului de jandarmi Ioan Gh. Vetu, Lt. SS Heinrich Frolich i-ar fi transmis că „ordinul d-lui general Antonescu era să-i împuște pe evrei" [80]. Vetu s-a sfătuit, mai întâi, cu comandantul legiunii, care i-a spus „să execute acest ordin urmând a raporta" [81]. Întrucât se temea de răspunderea legată de îndeplinirea ordinului, Vetu a întocmit un protocol al execuțiilor – fapt fără precedent în birocrația românească. În protocol au fost descrise transmiterea ordinului, primirea și aprobarea lui de către comandantul legiunii Chișinău, colonelul Teodor Meculescu [82].

În felul acesta exterminarea evreilor în lagărul Tătărești a devenit execuția cea mai documentată și a preocupat autoritățile militare până la mijlocul anului 1943. Vetu a fost judecat, dar nu pentru uciderea a 451 de evrei, ci pentru faptul că a jefuit de la victime câteva ceasuri, câteva inele de aur și bani, în total câteva zeci de mii de lei (probabil fără să împartă prada cu subordonații săi) [83]. Comandantul lui Vetu, colonelul Mihalache, care a anchetat cazul în

urma unor denunţuri ce i-au parvenit, l-a găsit vinovat de: „purtarea rea din obişnuinţă şi atitudine în serviciu şi în societate incompatibilă cu demnitatea unui ofiţer. Incapacitate morală, incompatibilă cu comanda unei unităţi şi conducerea unui serviciu” [84].

Metodele de asasinare ale jandarmilor

În regiunile rurale, jandarmii erau executanţii principali ai ordinul de „curăţire a terenului”. Fiecare dintre ei a ştiut, de la început, unde va fi plasat, care va fi compoziţia legiunilor şi a secţiilor lor. Majoritatea jandarmilor au servit în aceleaşi locuri încă înainte de 1940 şi cunoaşterea terenului şi a evreilor din aceste locuri i-a ajutat să-şi ducă la îndeplinire misiunea [85]. Jandarmii erau comandaţi de generalul Ioan Mânecuţă în Bucovina şi de generalul Ion Topor în Basarabia. Terenul de acţiune a fost împărţit între legiuni şi fiecare dintre ele a avut un comandant cu gradul de colonel sau locotenent-colonel. Legiunile erau împărţite în secţii şi secţiile în posturi. În anumite sate (cele mari, în general) unde se aflau sediile plaselor (în secţia Cinesăuţi-Orhei, de pildă), acţiona o forţă care cuprindea şi o secţie şi un post [86]. În aceste sate au fost împuşcaţi nu numai evreii localnici ci si toţi evreii care s-au aflat în raza de acţiune a secţiei [87].

Majoritatea jandarmilor au fost reangajaţi, după ce fuseseră liberaţi în anul 1940, ca urmare a pierderii Bucovinei şi a Basarabiei. Dar aceste forţe nu erau suficiente. Din cauza volumului misiunilor date jandarmeriei – lichidarea evreilor, identificarea şi arestarea de suspecţi, dezertori, soldaţi din rămăşiţele armatei sovietice, partizani şi paraşutişti sovietici – jandarmeria a fost întărită cu rezervişti şi cu soldaţi tineri, mobilizaţi pentru a servi o perioadă limitată în jandarmerie, în loc de a fi încorporaţi în armata regulată. Tineri de 18-21 de ani, numiţi premilitari, au fost şi ei puşi la dispoziţia jandarmeriei, după o scurtă pregătire. Aceşti tineri s-au evidenţiat prin brutalitate, torturând şi ucigând evrei. Nu au lipsit nici voluntarii, majoritatea antisemiţi, care s-au alăturat jandarmeriei din sentimente patriotice. Jandarmeria s-a bucurat şi de serviciile a tot felul de informatori care, din 1940, au supravegheat faptele locuitorilor. Au existat şi voluntari localnici, care au vrut şi au avut capacitatea să ajute la identificarea, arestarea şi uciderea evreilor. Evreul a fost prins într-o capcană fatală şi şansele lui de a se salva din ea au fost foarte mici.

În anul 1950, un tribunal din Bucureşti remarca:

„Răspândiţi la posturi, rămaşi la iniţiativa lor personală, şefi posturilor de jandarmi, ca şi ajutoarele lor, nu se limitează numai la simpla executare a ordinelor primite. Cei mai mulţi dintre ei erau însufleţiţi de ura în care au fost educaţi. Aveau o deosebită râvnă ca niciun evreu să nu scape şi unii dintre ei au inventat diverse mijloace de exterminare, pentru satisfacerea instinctelor lor sadice” [88].

Arestarea evreilor a fost prima acţiune executată de jandarmi. După aceea, în momentul sosirii lor în sate, au fost arestaţi „suspecţii politic”. Majoritatea arestărilor s-au făcut cu sprijinul localnicilor şi al informatorilor şi, uneori, chiar preoţi locali au ajutat la arestări [89].

Soldaţii români şi germani nu s-au oprit să omoare orice evreu întâlnit. Majoritatea unităţilor care au ajuns primele pe teritoriile cucerite n-au considerat că asasinarea evreilor face parte din misiunea lor. Dar comandanţii români au crezut că evreii liberi constituie un „pericol” şi obişnuiau să-i aresteze şi să-i predea jandarmilor, care veneau pe urmele unităţilor militare. Evreii predaţi jandarmilor n-au avut nicio şansă să se salveze; ei au fost împuşcaţi imediat [90]. Mulţi evrei din satele basarabeane au fost prinşi în casele lor iar alţi au fost arestaţi în timp ce încercau să fugă peste Nistru. Au fost şi evrei care s-au întors acasă din propria lor voinţă, fară să ştie ce soartă au avut, între timp, fraţii lor, ori au fost prinşi în aşezări improvizate. Toţi aceştia au fost împuşcaţi de jandarmi.

Ce soartă au avut evreii care n-au fugit din satele lor?

Ceea ce s-a petrecut în satul Teleneşti din judeţul Orhei poate să servească drept prototip. Legiunea de jandarmi care urma să se desfăşoare în târgurile şi satele din judeţul Orhei a venit din punctul de întâlnire de la Roman, la 14 iulie. Maiorul Filip Bechi, comandantul legiunii, a ordonat imediat să se trimită patrule ca să-i aresteze pe toţi evreii de la Teleneşti şi să-i aducă la o clădire mare din satul vecin, Budăi, transformat într-un fel de ghetou. În timp ce peste o sută de bărbaţi, douăzeci de femei şi un număr necunoscut de copii erau transportaţi spre ghetou, obiectele de valoare din casele lor au fost adunate şi depuse la sediul legiunii. Faptul nu era obişnuit; în general, jandarmii jefuiau bunurile evreieşti imediat, înainte de a-i ucide. În cazul de faţă, situaţia era diferită din cauza presiunii şi prezenţei comandanţilor legiunii printre jandarmi.

La 16 iulie, Bechi ordonă execuţia bărbaţilor din ghetoul improvizat [91]. Fiecare jandarm avea în supraveghere doi evrei.

Lângă una din văile din apropiere, unul dintre ofiţeri a dat un semnal stabilit. Toţi evreii au fost împinşi în vale şi au primit ordinul să stea culcaţi şi să aştepte până va veni comandantul; coloana întârzia din cauza a patru bătrâni care mergeau încet. Când au venit şi aceştia, jandarmii i-au împins cu brutalitate la vale.

Bechi, adjunctul său Popovici şi trei dintre comandanţii secţiilor se găseau la faţa locului. Când s-a dat comanda, jandarmii au deschis foc, fără să mai ţină cont de ordinul precedent, ca fiecare să-i omoare „pe cei doi evrei care îi fuseseră atribuiţi" [92]. Apoi s-a trimis un grup de săteni, conduşi de un grad inferior, să îngroape cadavrele. A doua zi, comandantul legiunii şi trupele care nu erau destinate pentru Teleneşti au plecat spre Orhei (care nu fusese încă cucerit). La Teleneşti au rămas jandarmii repartizaţi comunei împreună cu o grupă de soldaţi şi jandarmi dintr-o forţă mixtă, denumită „plutonul de poliţie şi siguranţă".

Două-trei zile mai târziu, jandarmii au fost puşi în stare de alarmă, din cauza unor maşini blindate observate în apropierea satului, despre care se bănuia că sunt sovietice. Comandantul plutonului şi-a adunat, în pripă, oamenii şi le-a ordonat să părăsească repede Teleneştiul şi să mărşăluiască în direcţia comunei Budăi. După ce jandarmii au părăsit satul, comandantul lor, Filip Mircu, şi-a amintit că în sat mai rămăseseră câţiva evrei – femei şi copii care nu fuseseră ucişi în noaptea de 16 spre 17 iulie – şi că aceştia trebuie executaţi „deoarece ei se vor unii cu sovieticii" [93]. El a ordonat jandarmilor să se întoarcă la Teleneşti. Când au ajuns la intrarea în ghetoul improvizat, Mircu a ordonat unui număr de 25 de jandarmi să intre în curtea clădirii şi să deschidă focul asupra unui grup de femei şi câtorva zeci de copii. Ordinul a fost îndeplinit şi femeile şi copiii din curte au fost transformaţi într-o masă informă sângerândă. Execuţia, sub o ploaie torenţială, a durat 2-3 minute. Apoi Mircu a ordonat câtorva soldaţi să intre în camere şi să scoată femeile care mai rămăseseră în viaţă. Şi aceste femei au fost împuşcate imediat. În curtea ghetoului s-au format bălţi de apă înroşite de sângele victimelor.

Mase de săteni se năpusteau pe câmpul de execuţie. Unul dintre sergenţi, cu ajutorul unui sătean, a încărcat cadavrele în căruţe pentru a le duce la locul de îngropare. Câteva femei, care nu muriseră încă, au fost îngropate împreună cu celelalte. În total au fost ucişi la Teleneşti, în diverse forme, peste 400 de evrei [94].

Descrierea asasinării evreilor într-unul din satele româneşti din Basarabia prezintă un exemplu complet şi concret al mijloacelor, metodelor şi atmosferei care a caracterizat exterminarea evreilor în răsăritul României: improvizaţia şi sălbăticia de neînchipuit a jandarmilor şi a populaţiei locale, şi lipsa de organizare (îndeosebi în ce priveşte locurile de îngropare).

Uneori s-au luat măsuri mai „ordonate", probabil sub influenţa metodelor naziste (după cât se pare, ale ucigaşilor din Einsatzgruppe D, care a acţionat în regiune). Dar şi în metodele „ordonate" erau multe excepţii. La Bălţi, de pildă, a fost înfiinţat un pluton de jandarmi cu misiunea clară de ucidere a evreilor din localitate. Comandantul plutonului a primit dispoziţii cu privire la modul de lichidare a optzeci de evrei din oraş: „Până la sosirea evreilor, locotenent-colonelul Boulescu mi-a dat instrucţiuni de felul cum trebuie să se procedeze, şi anume: evreii vor fi executaţi în grupuri de câte zece. Fiecăruia dintre ei să-i dau o lopată cu care să-şi sape groapa, după care să comand «în genunchi», evreii fiind aşezaţi cu faţa către groapă. Totodată mi-a ordonat ca, la un semnal de fluier dat de mine, ostaşii de sub comanda mea să deschidă focul. Acest ordin l-am executat întocmai… În timpul execuţiei, unul dintre evrei s-a întors cu faţa către plutonul de execuţie, dorind să privească moartea în faţă. Chestorul Agapie, care a observat acest lucru, s-a răstit la el, înjurându-l trivial şi spunându-i să se întoarcă" [95].

Un masacru organizat în acelaşi fel a fost executat în satul Derineu din judeţul Orhei; 25 de evrei au fost duşi spre un şanţ antitanc; ei au fost aşezaţi cu faţa spre şanţ şi împuşcaţi, fiecare de câte un jandarm din spatele lui [96]. În satul General Poetaş din Basarabia, jandarmii au escortat zece evrei spre locul de execuţie, la doi kilometri de sat. Aici au fost predaţi altei grupe de jandarmi, care i-a dus spre şanţ şi i-a împuşcat [97]. La Bravicea, comandantul secţiei, Ioan Stoenescu, a organizat ad-hoc un pluton de execuţie format din plutonieri; el a ordonat comandanţilor posturilor subordonate să se prezinte imediat „pentru a lua parte la executarea prin împuşcare a unui grup de evrei în număr de 40" [98].

Metodele de omor improvizate sau organizate, precum şi cele care vor fi dezbătute în continuare, au fost eficiente. Comandantul legiunii Orhei a reuşit să extermine „întreaga populaţie evreiască a judeţului Orhei" [99]. El l-a împuternicit chiar pe unul dintre

comandanţii de secţii să controleze îndeplinirea în întregime a tuturor ordinelor privind exterminarea evreilor. În locurile în care evreii nu fuseseră încă exterminaţi, el a atras atenţia asupra faptului că maiorul Filip Bechi veghează şi, acolo unde constată slăbiciune din partea subofiţerilor, intervine şi pedepseşte [100]. Jandarmii au pus în aplicare, cu stricteţe, instrucţiunile primite în armată în legătură cu deschiderea focului şi au adoptat comenzi, folosindu-se de ordine cod, în scopurile lor. De pildă, comanda „avion inamic", care însemna culcarea imediată la pământ, a fost aleasă ca semnal convenit pentru împuşcarea de grupe mici de evrei, care, la auzul comenzii, se grăbeau să se întindă pe jos [101]. Lucrurile se complicau dacă se aflau acolo femei care nu cunoşteau terminologia militară. Printre metodele de omor poate fi inclusă şi înscenarea unui atac inamic asupra însoţitorilor. Unul dintre jandarmi striga „atac al inamicului", şi toţi deschideau foc asupra evreilor uluiţi [102]. Opt evrei au fost ucişi în felul acesta la Sărăţeni. Uneori jandarmii deschideau foc asupra evreilor în timpul marşului [103]. Sute de evrei au fost ucişi astfel, în grupuri mici.

Comandantul postului din Bieşti a sfătuit un grup de şase femei, trei bărbaţi şi un copil, pe care îi însoţea în afara satului, „să se odihnească pentru că drumul până la Orhei e lung" şi a strigat jandarmilor săi: „trageţi, băieţi!" [104].

Dumitru Gavrilă, şeful secţiei locale de jandarmi din Cinesăuţi, împreună cu câţiva dintre oamenii săi, a escortat, un grup de 27 de evrei la marginea satului şi ie-a spus să se aşeze şi să se odihnească şi, în acelaşi timp, a ordonat jandarmilor să tragă în ei. După execuţie, a controlat personal victimele şi a tras cu revolverul în cei care mai răsuflau [105].

Repeziciunea cu care au acţionat jandarmii pentru uciderea evreilor a creat unele probleme. În câteva cazuri, din cauza retragerii temporare a armatei române, frontul s-a apropiat rapid de un sat în care jandarmii apucaseră să sosească. Astfel, la Horodiştea, şeful local s-a abţinut să continue asasinarea evreilor găsiţi acolo (şapte la număr), de teamă că împuşcăturile vor atrage atenţia forţelor inamice din împrejurimi; de aceea i-a transferat la Minceni şi acolo au fost imediat împuşcaţi [106]. Din acelaşi motiv au fost transferaţi 15 evrei din Susleni, pe Nistru, la Vrapova. Dacă unii executau doar ordine, alţii au găsit ocazia să manifeste exces de zel. Şeful postului din Negureni a

prins 16 evrei, a ales o pivniţă şi i-a dus să-i împuşte acolo, unul după altul. Doi plutonieri din satul vecin au venit să-l ajute „pentru a se amuza” [107]. Şeful postului Alcedar a strangulat cu propriile-i mâini un evreu, deoarece a crezut că focuri de armă fac prea mult zgomot [108].

Firește, nu toţi jandarmii se bucurau să ucidă. Şefi de post transferau uneori evrei din zona lor de autoritate, în speranţa că alţii vor face munca murdară. Cel mai grăitor caz, în acest sens, este cel al comandantului postului Tarşova, Constantin Bădiu, implicat în uciderea evreilor din Negureni şi în uciderea a doi evrei la Alcedar.

El a găsit în satul lui doi tineri evrei şi i-a trimis la comandantul de la Alcedar, iar acesta i-a trimis înapoi. Atunci Bădiu i-a predat sergentului elev Diaconu Petre şi i-a spus: „fă ce vrei cu ei, Dumnezeu să vă ierte”. Cei doi tineri, de 17-18 ani, care au înţeles că soarta lor este pecetluită, l-au implorat pe Diaconu să-i lase în viaţă, şi el le-a răspuns: „Dumnezeu să vă ierte”, după care i-a împuşcat [109]. Nu toţi evreii au fost ucişi pe loc. Câţiva, mai ales meşteşugari care erau de folos jandarmilor, au mai rămas în viaţă câteva luni. În casa locotenent-colonelului Nicolae Caracaş din Chişinău au lucrat câţiva blănari evrei care au fost luaţi din ghetoul oraşului, pentru recondiţionarea şi ajustarea unor haine de blană furate de la evreii din acelaşi ghetou; după ce au terminat munca şi ei au fost împuşcaţi sau deportaţi [110].

Meşteşugari evrei au fost folosiţi în oraşele din Basarabia şi la Cernăuţi, după exterminarea şi deportarea majorităţii evreilor din regiune. Evreii din Banila pe Siret şi din Seletin din Bucovina, sosiţi la Hotin în octombrie 1941, au găsit acolo 24 de evrei din târg, meşteşugari care nu fuseseră încă trimişi la moarte, întrucât populaţia locală şi autorităţile aveau nevoie de ei.

Îngroparea

Cea mai dificilă problemă pentru jandarmi o constituia nu execuţia în sine, considerată ca o muncă „curată”, ci îngroparea victimelor” [111]. Îmbrăcaţi în uniforme fară cusur, împodobiţi cu vipuşcă albă şi încălţaţi cu cizme înalte lustruite oglindă, jandarmii făceau totul pentru a nu-şi murdări mâinile, uniformele şi cizmele.

În raportul anexat la primele cinci rapoarte ale Einsatzgruppe D trimise către Ribbentrop, la 30 octombrie 1941, comandantul poliţiei de siguranţă SD relata:

„Modul în care românii se comportă cu evreii este complet lipsit de metodă. Nu aş avea nimic de reproşat numeroaselor execuţii dacă pregătirile tehnice şi execuţiile ar fi suficient de corecte. În general, românii lasă cadavrele celor ucişi pe locui în care au fost împuşcaţi, fară să le îngroape. Unităţile Einsatzgruppe kommando au dat dispoziţii poliţiei româneşti să acţioneze într-o formă mai metodică în această chestiune" [112].

Membri ai SS şi ai unităţilor Sonderkommando R (ale germanilor localnici din Transnistria) şi câţiva ofiţeri din Wehrmacht au protestat împotriva a ceea ce ei considerau, în aceste cazuri, lipsă de „perspectivă de lungă durată". Metoda de a-i sili pe evrei să-şi sape singuri gropile nu a fost adoptată de toţi. Uneori se practica şi execuţia prin înşelăciune sau execuţia rapidă; atunci nu mai exista posibilitatea de a ordona victimelor să-şi sape singure gropile.

Deseori jandarmii s-au folosit de şanţurile (antitanc şi altele) săpate încă sub regimul sovietic. După prăbuşirea celor împuşcaţi în şanţ, jandarmii îi sileau pe săteni să acopere cadavrele cu pământ, apoi se aducea o altă grupă de victime.

Deseori evreii erau împuşcaţi în vii (de care Basarabia este plină), şi cadavrele erau lăsate acolo; ucigaşii presupuneau că proprietarii vor îngropa morţii [113].

În vara anului 1941 se puteau vedea pe drumurile şi pe câmpiile din Basarabia evrei păşind în rând, însoţiţi de jandarmi şi, după ei, ţărani şi slujbaşi ai primăriilor cu cazmale şi lopeţi pe umeri, toţi îndreptându-se spre terenurile de execuţie. În majoritatea cazurilor, ţăranii erau siliţi numai la săparea gropilor sau la acoperirea cadavrelor, aşa cum s-a întâmplat la Ghirova-Orhei după ce jandarmii au împuşcat 16 copii şi femei [114]. Ţăranii erau mobilizaţi de jandarmi (care aveau competenţa s-o facă) iar slujbaşii de rând erau trimişi de primarii satelor, aşa cum s-a întâmplat la Bravicea [115]. Aceşti cetăţeni se întorceau de la misiunile lor cu haine ale victimelor şi cu alte lucruri de valoare mică; obiectele de valoare şi banii le luau jandarmii [116].

Deseori jandarmii se îmbătau şi chefuiau toată noaptea după o asemenea „zi de muncă". În satul Grigorefca jandarmii şi-au permis o noapte de chef, după ce au ucis 60 de bărbaţi evrei şi înainte de a începe lichidarea altor 140, a doua zi; câţiva dintre camarazi au rămas pe câmpul de execuţie pentru „a păzi cadavrele" [117].

Este cazul să subliniem încă două situaţii: folosirea de arme sovietice capturate şi înecări în masă. Jandarmii şi îndeosebi micii comandanţi s-au folosit deseori de arme sovietice capturate în lupte; şi există dovezi că folosirea lor nu a fost întâmplătoare [118]. Uneori armele şi muniţiile au fost aduse în mod special de la sediul legiunii, aşa cum s-a întâmplat la Grigorefca şi la Vaplova [119].

Cât priveşte înecul, râurile Prut şi Răuţ şi, îndeosebi, fluviul Nistru, erau locuri preferate ale jandarmilor şi chiar ale unor unităţi militare române şi germane. Primele 300 de victime evreieşti din Storojineţ au fost împinse de către jandarmi în apele Nistrului şi au fost împuşcate; alţi şaizeci au reuşit să înoate până pe celălalt mal şi să se salveze [120]. La 6 august, jandarmi din compania 23 poliţie au împuşcat 200 de evrei şi le-au aruncat cadavrele în Nistru [121]. Militari germani din Einsatzgruppe D au tras, în ziua de 17 august, pe malul Nistrului, în 800 de evrei, care n-au fost în stare să traverseze fluviul şi să se întoarcă în Basarabia, aşa cum li s-a ordonat [122]. Cei ajunşi la Nistru în 6 august au văzut cadavrele ultimelor victime plutind pe fluviu [123]. Jandarmii care au acţionat în nordul Bucovinei la începutul lunii iulie au aruncat evrei în Prut şi au tras în ei, sau, invers, întâi i-au împuşcat şi apoi le-au aruncat cadavrele [124]. În mod special oribile prin cruzimea lor au fost crimele comise de jandarmi răzleţi. Ei au ucis evrei sau familii de evrei, găsite în sate. Nu era nicio nevoie să-i înece; a fost doar expresia impulsurilor sadice ale ucigaşilor sau a nevoii lor de a găsi noi metode de ucidere [125].

Şi jandarmii repartizaţi de-a lungul Nistrului şi-au însuşit soluţia înecării. Ei au folosit-o în a doua etapă a exterminării, când numărul evreilor s-a redus din ce în ce şi jandarmii aveau mult timp liber. Uciderea unui evreu în apele fluviului simboliza, în ochii lor, lichidarea stăpânirii străine; era un fel de purificare fizică a ţării de elementele străine din interior. Nu există o statistică a evreilor înecaţi în apele Nistrului, dar este sigur că numărul lor a depăşit 20.000. În cele mai cunoscute cazuri au fost implicaţi cetăţeni români ulterior judecaţi drept criminali de război în tribunalele din România. Un astfel de caz a fost Ion Foamete, şeful postului de jandarmi Zăhaicani, care împreună cu sergentul major de la acelaşi post, Dumitru Vijelie, au escortat la malul Nistrului o femeie cu doi copii de 13-14 ani. Erau singurii evrei prinşi în raza acestui post; sub ameninţarea armelor, Foamete şi Vijelie i-au obligat pe cei trei să intre în apă.

Einsatzgruppe românească

Serviciul Special de Informaţiuni (SSI) a înfiinţat, la ordinul expres al lui Antonescu, cu puţin înainte de 21 iunie, un organ compus din cca. 160 de oameni, cu scopul „obţinerii de informaţii pentru apărarea frontului armatei române faţă de spionaj, sabotaj şi acţiuni teroriste" [126]. Acest organ a primit denumirea de „Eşalon operativ" sau „Eşalon special"; el a aparţinut Serviciului de Informaţiuni, şi se aseamănă, prin câteva din caracteristicile lui vizibile, cu unităţile Einsatzgruppen germane. Concepţiile rasiste şi antisemite ale lui Antonescu nu erau identice cu cele ale lui Hitler. Mai mult decât atât, unitatea românească la care ne referim aici a fost organizată ad-hoc, în preajma invadării Uniunii Sovietice, iar personalul nu a fost ales şi instruit cu meticulozitate. În acelaşi timp, nu putem să ignorăm sentimentele lor antisemite. Eşalonul operativ era împărţit (asemănător cu Einsatzgruppe) în unităţi mai mici denumite echipe [127]. Chestiunea colaborării dintre Einsatzgruppe şi „Eşalonul operativ" nu a fost încă suficient clarificată până în prezent. Comandantul direct al Eşalonului a fost Eugen Cristescu. La 18 iunie el şi oamenii săi au plecat spre nordul Moldovei. Câteva zile mai târziu (înainte de 22 iunie), Cristescu a fost văzut la Statul Major al armatei române, la Piatra Neamţ; acolo, se presupune că s-a întâlnit cu Ohlendorf (comandantul Einsatzgruppe D), dar nu există, în acest sens, nicio dovadă scrisă. Prima acţiune a Eşalonului a avut loc la Iaşi, în zilele de 29-30 iunie, cu sprijinul unităţilor armatei germane. Peste cincisprezece mii de evrei au fost ucişi acolo.

De la Iaşi, Eşalonul a continuat, împreună cu Armata a IV-a română, spre Basarabia. La Chişinău a colaborat cu Einsatzkommando 11 b, la programul descris în rapoartele sale din 4 şi 7 august [128]. Fără îndoială că, din momentul în care Eşalonul şi unităţile poliţiei româneşti au trecut Prutul, ele au colaborat cu unităţile Einsatzkommando şi în majoritatea cazurilor au fost sub influenţa lor directă şi au acţionat sub îndrumarea lor.

Relaţiile dintre diversele unităţi ale Einsatzgruppe D şi armata română, jandarmeria, poliţia şi Eşalonul operativ erau departe de a fi ideale.

Germanii au fost mulţumiţi doar atunci când românii au acţionat după directivele lor. La Chişinău, de exemplu, s-a înfiinţat un ghetou, după ce Antonescu şi Einsatzkommando 11 a au ordonat

comandantului militar român să facă acest lucru (raport din 4 august) [129]. La Bălți, colaborarea dintre poliția românească și Einsatzkommando 10 a s-a bucurat de succes și, în raportul german din 29 iulie, se comunica faptul că poliția românească a acționat „după directivele oamenilor kommandoului" [130], în modul brutal în care s-a comportat față de evreii din oraș și din împrejurimi.

Dar, de fiecare dată când românii au acționat neplanificat, când n-au șters urmele execuțiilor de masă și au acționat prin jaf, viol sau împușcături pe străzi, când n-au îngropat cadavrele sau când au primit mită de la evrei, au provocat mânia naziștilor. Schimburile de scrisori, protestele și dispozițiile în această privință nu trebuie să-l inducă în eroare pe cititor; germanii erau furioși de lipsa de organizare și planificare și nu din cauza crimelor în sine. În scrisoarea din 14 iulie 1941, trimisă Statului Major al armatei române la ordinul generalului von Schobert, comandantul Armatei a 11-a, se protesta contra modului în care soldații români au omorât evrei lângă satul Taura, din județul Bălți. El a descris comportamentul unităților românești și a concluzionat că acestea au lovit în prestigiul armatei române și al armatei germane în ochii opiniei publice internaționale. În scrisoare el cerea să se ia măsuri pentru evitarea repetării unor cazuri de acest fel în viitor (este vorba de doi evrei care au reușit să fugă și despre cadavre care n-au fost îngropate) [131].

Rapoartele trimise de diversele unități ale Einsatzgruppe D și cele ale Feldgendarmerie erau pline de informații cu privire la execuții și jafuri și despre modul de acțiune neorganizat al românilor. De fiecare dată când acțiuni de acest fel au fost întreprinse nu numai împotriva evreilor ci și împotriva ucrainenilor din Bucovina și Basarabia, germanii s-au grăbit să protesteze [132]. De asemenea, de fiecare dată când românii nu erau eficienți sau insuficient de duri în timpul tratamentului aplicat evreilor, germanii au protestat, exprimându-și nemulțumirea. În raportul din 11 iulie trimis de comandantul Einsatzkommando 10 b, au fost menționate furturile de la Fălești [133]. În aceeași zi, Einsatzkommando 10 b mai aducea un argument: „măsurile luate împotriva evreilor până la intrarea Einsatzkommando erau lipsite de orice planificare" [134]. În alt raport, din 14 august, Biroul Central de Securitate al Reichului (RSHA) sublinia că soluționarea problemei evreiești de către români în regiunea dintre Nistru și Nipru a fost dată pe mâini necorespunzătoare

[135]. Românii au ucis şi au jefuit evrei fară ordine şi fară metodă, şi nu după metoda germană. De pildă, în raportul de la 10 iulie 1941, Einsatzgruppe D a dat următoarele dispoziţii către Einsatzkommando 10 b: Trebuie continuată cu mai multă atenţie tratarea problemei evreieşti pe teritoriul românesc; noi trebuie să surprindem adunările evreieşti şi să demolăm conspiraţiile lor, pentru a-i instiga pe români împotriva spionajului evreiesc şi, în felul acesta, să avem posibilitatea să intervenim [136].

Date cu privire la exterminare în prima etapă

La 29 decembrie 1930, trăiau în Basarabia (inclusiv Hotin) 206.958 de evrei, şi în Bucovina 107.975 [137]. În timpul regimului sovietic (iunie 1940 – iulie 1941), în Basarabia şi nordul Bucovinei numărul lor a crescut, îndeosebi în marile oraşe Chişinău şi Cernăuţi. La 1 septembrie 1941, armata română a organizat un recensământ special al populaţiei în regiunile recucerite de la ruşi [138]. În urma acestui recensământ, autorităţile româneşti au remarcat: „La acea dată au trăit în cele două provincii 126.434 locuitori aparţinând naţionalităţii evreieşti, parte din ei liberi şi parte în lagăre" [139]. Aceste date nu sunt precise şi, paralel cu ele, există statistici secrete, din care rezultă că numărul de evrei a fost iniţial mult mai mare. Mai presus de orice îndoială este că în decurs de un an majoritatea evreilor din Basarabia au dispărut şi în Bucovina au rămas circa 17.000 de evrei înainte de al doilea şi ultimul val de deportare, din iunie 1942.

Numărul evreilor surghiuniţi de către autorităţile sovietice înainte de izbucnirea războiului sau mobilizaţi în Armata Roşie sau care au fugit din faţa trupelor româneşti şi germane nu depăşeşte 30.000-40.000.

Cu toate că presa românească n-a dezvăluit adevărul despre campania de exterminare [140], guvernatorul Basarabiei, generalul Voiculescu, a declarat la sfârşitul lui august 1941 – cu intenţia de a-i impresiona pe români cu contribuţia sa la „reconstrucţia" Basarabiei – că a ordonat pregătirea unui recensământ general, adăugând: „problema evreiască a fost rezolvată în Basarabia. În satele basarabeane astăzi nu mai este niciun evreu iar în oraşe, pentru evreii care au mai rămas, s-au înfiinţat ghetouri" [141].

NOTE:

[1]. Procesul Marii Trădări Naţionale, Bucureşti, 1946, p. 127 (în

continuare, Procesul trădării).

[2]. Mihai Antonescu, Pentru Basarabia şi Bucovina, îndrumări date administraţiei dezrobitoare. Bucureşti, 1941, p. 60-61.

[3]. Discursul lui Mihai Antonescu a fost reprodus în detaliu în Actul de acuzare al Tribunalului Poporului împotriva a 19 comandanţi, ofiţeri şi ofiţeri administrativi ai jandarmeriilor judeţene de la Cernăuţi, Hotin, Orhei, Cetatea Albă, Ismail şi Chişinău, vinovaţi de exterminarea în masă a populaţiei evreieşti. Din: Anceş, Documents, VI, nr. 15, p. 199-201 (în continuare: Actul de acuzare împotriva a 19 comandanţi). Acuzarea a citat o stenogramă a Consiliului de Miniştri din ziua de marţi 8 iulie 1941 şi a adăugat o copie la documentul de acuzare (vezi M. Carp, Cartea Neagră, vol. III, Bucureşti, 1947, p. 76-78, 91 -92; Ancel, Documents V, nr. 3, p. 4.). Acuzarea în procesul lui Ion Antonescu i-a atribuit Conducătorului acest discurs sau parte din el (vezi Procesul Marii Trădări, p. 246, 301-302). Istoricii români care vor să-l reabiliteze pe dictator au încercat, în ultimul timp, să arunce vina pe Mihai Antonescu şi să nege că mareşalul ar fi putut emite o asemenea directivă, cu toate că ordinele de genocid date mai târziu sunt clare şi-l acuză şi mai mult şi nu pot fi dezmințite. În plus, Mihai Antonescu, care a fost şi a rămas până la capăt unicul adjunct al lui Ion Antonescu, nu ar fi emis asemenea directivă fară ştirea şi consimţământul Conducătorului. Vezi C. Nistorescu, Un fals grosolan din istoria României descoperit după 46 de ani, „Expres" [Bucureşti], anul 3, nr. 16, 21-27 aprilie 1992.

[4]. Ancel, Documents, V, nr. 1, p. 1. Ordinul este citat în „Actul de acuzare contra generalului O. Stavrat", comandantul Diviziei a 7-a, acuzat de exterminarea evreilor de la Siret, Herţa, Noua Suliţă, Hotin, Lipcani şi împotriva primarului din Herţa şi a subordonaţilor săi: şeful poliţiei locale, ofiţeri, ofiţeri administrativi, funcţionari municipali, primari ai acestor oraşe şi ajutoarele lor, jandarmi, poliţişti şi cetăţeni localnici, în totalitate 35 de persoane acuzate de tortură, exterminare şi furt din avutul populaţiei evreieşti. Din: Ancel, Documents, VI, Nr. 40, p. 424-440 (în continuare, Acuzarea contra generalului Stavrat); vezi şi Procesul Marii Trădări, p. 63-64.

[5]. Instrucţiuni speciale pentru Operaţiunea Barbarossa emise de OKW (Comandamentul suprem al armatei germane) în 19 mai 1941, incluzând „Directiva pentru comportarea soldaţilor în Rusia". Vezi şi Trial of war criminals before the Nurnberg military tribunal,

vol. X, Washington 1951, p. 990-994.

[6]. Actul de acuzare împotriva a 19 comandanţi, p. 202.

[7]. Idem, Idem.

[8]. Actul de acuzare împotriva generalului Stavrat, p. 428. Generalul Dancea a cerut generalului Stavrat, comandantul lui Vartic, să oprească executarea a 80 de evrei. Ca răspuns, Stavrat a explicat că maiorul Vartic „are acţiuni personale" şi a cerut generalului „să nu se amestece întrucât există ordine superioare, iar acţiunile ce au loc nu ţin de el ci de organele pretoratului".

[9]. Procesul Marii Trădări, p. 36. Şi acest ordin ar fi rămas necunoscut dacă nu ar fi fost citat în întregime în actul dc acuzare împotriva lui Ion Antonescu. Din actul de acuzare s-a aflat în continuare că în urma acestui ordin au fost imediat executaţi o mie de evrei la Mărculeşti, evreii de la Floreşti, Gura Camenca, Gura Căinări ş.a.

[10]. Actul de acuzare împotriva a 19 comandanţi, p. 214. Când s-a cerut generalului Stavrat, comandantul Diviziei a 7-a Infanterie, să aprobe execuţia a 50 de evrei, deoarece un evreu neidentificat a deschis focul împotriva unui soldat român (care n-a fost rănit), el a cerut „să se procedeze conform ordinelor". Într-unul dintre paragrafele „ordinelor speciale" pe care le-a dat generalul Antonescu se spune că… „pentru un român împuşcat de evrei să fie împuşcaţi 100 de evrei" (Idem, p. 430).

[11]. Rechizitoriu de urmărire contra lt. col. Mihai Boulescu, comandantul legiunii de jandarmi Bălţi, şi împotriva ofiţerilor acuzaţi de colaborare cu unităţi SS la uciderea a treizeci de intelectuali evrei din Bălţi, de organizarea asasinării a optzeci de evrei şi a unui număr de ostatici evrei şi înfiinţarea lagărului Răuţel, 12 aprilie 1948. Din: Ancel, Documents VI, nr. 25, p. 268-275.

[12]. Idem, p. 273-274. Această chestiune a fost clarificată de un tribunal român, la dezbaterile despre asasinarea a sute de evrei la Bălţi (iulie 1941), în locul numit Movila Aviaţiei. În timpul procesului, acuzatul a încercat să arunce vina pe prefectul de la Bălţi, dar tribunalul a stabilit că „ordinul de execuţie a evreilor nu putea fi dat de prefectura judeţului, deoarece în regiune se găseau încă la data execuţiei autorităţile militare. Prefectura judeţului nu putea da astfel de ordin" (p. 274). Ion Antonescu a afirmat la procesul lui că el personal niciodată n-a ordonat măsuri de exterminare". „În casa mea

nu s-a tăiat niciodată un pui de găină. Nu eu am luat măsuri, ci Statul Major". (Procesul Marii Trădări, p. 51).

[13]. Actul de acuzare împotriva a 19 comandanţi, p. 202.

[14]. Procesul Marii Trădări, p. 41. Nici acest ordin nu ar fi fost descoperit, dacă nu ar fi fost citat în procesul lui Antonescu şi al colaboratorilor lui.

[15]. Actul de acuzare împotriva a 19 comandanţi, p. 201.

[16]. Idem, p. 202.

[17]. Idem. Idem.

[18]. Actul de acuzare împotriva lui Stavrat, p. 426.

[19]. Idem.

[20]. Idem, p. 434. La Hotin, de pildă, unul dintre funcţionarii de rând de la primărie „a intrat în casa ei (a unei evreice) cu arma la spate, i-a comunicat că nu mai are nevoie de lucruri pentru că oricum nu va mai trăi şi, apoi, a încărcat într-o căruţă covoarele, rufăria, perdelele, plapomele etc." Idem.

[21]. M. Mircu, Pogromurile din Bucovina şi Dorohoi, Bucureşti, 1945, p. 24, 32-33, 39, 44.

[22]. General dr. Ilie Ceauşescu, (ed.), File din istoria militară a poporului român, vol. 5, 6, Bucureşti, 1979, p. 84-85.

[23]. „El a fost singurul străin cu care Hitler s-a sfătuit vreodată în problemele militare când avea greutăţi" (vezi R. Schmidt, Hitler's Interpreter, London, 1951, p. 206).

[24]. Raportul cu privire la activitatea Einsatzgruppe D din Bălţi şi la sprijinul acordat de poliţia românească în acţiunea împotriva evreilor din Bălţi, de la 29 iulie 1941, comandantul poliţiei de siguranţă şi SD.

[25]. File din istoria militară a poporului român (vezi 22), p. 89.

[26]. Idem, p. 90.

[27]. Idem, Idem.

[28]. Un tribunal românesc a declarat că „în primele zile de la începutul războiului, în mai multe părţi din aceste provincii nu se exercita nicio stăpânire, terenul fiind cu adevărat interregnum sofia". Ordinul de urmărire împotriva lui Vladimir Clem şi Sofia Loy din satul Banila de pe Ceremuş, care au comunicat bandelor teroriste locul unde poate fi găsită familia Katz în luna iulie 1941 (ceea ce a dus la asasinarea întregii familii şi la prădarea averii lor), mai 1941. Din: Ancel, Documente, II, nr. 29, p. 301.

[29]. Idem, Idem.

[30]. Idem, p. 302.

[31]. Rechizitoriu de urmărire împotriva lui V. Rusu, care a organizat o bandă de terorişti la Sadagura şi, în noaptea dintre 5 şi 6 iulie, i-a lichidat pe evreii din satele Rohozna, Jucika Nouă şi Sadagura (plasa Cernăuţi), şi apoi a confiscat averile celor ucişi, 2 iunie 1948. Din: Ancel, Documents, VI, nr. 30, p. 304-307.

[32]. Idem, p. 305. Rusu, ca şi alţi ucigaşi de evrei, a fugit din nordul Bucovinei la Dorohoi înainte de pătrunderea armatei sovietice în regiune. El a fost judecai de un tribunal sovietic şi a fost condamnat în contumacie la douăzeci de ani de închisoare (Idem, p. 306). Românii nu l-au extrădat, ci l-au judecat la Bucureşti drept criminal de război şi l-au condamnat la o perioadă lungă de detenţie.

[33]. Comandantul Biroului 2 al Statului Major, locotenent-colonelul Alexandru Ionescu, către şeful Statului Major, 11 iulie 1942. Arhiva Statului Major român, Colecţia Armatei a IV-a. Copie în: USHMM, RG 25003, Rall 781.0144.

[34]. Planul pentru înlăturarea clementului iudaic de pe teritoriul basarabean, aflat încă sub stăpânire sovietică, prin organizarea de echipe care vor devansa trupele române. Idem 0145-0146.

Doresc să-i mulţumesc dr. Radu loanid, unul dintre directorii Muzeului Holocaustului din Washington, care a descoperit documentul şi mi l-a pus la dispoziţie.

[35]. Crimele înfăptuite de unităţi ale armatei române care au cucerit nordul Bucovinei şi la Siret (din sudul Bucovinei) sunt descrise în mod amănunţit în Decizia penală în procesul lui Stavrat. Aceste informaţii au fost confirmate de amintirile publicate de supravieţuitorii din aceste locuri, precum şi în numeroase mărturii existente în Arhiva Yad Vashem, Colecţia 0-3. Numai puţine dintre aceste mărturii vor fi citate în continuare, întrucât autorul intenţionează să se bazeze în special pe surse româneşti. Altă sursă importantă este: H. Gold, Geschichte der Juden in Bukowina. Ein Sammelwerk, 2 vol., Tel Aviv, 1958-1962.

[36]. Hatmanu a declarat în cursul anchetei: „Execuţiile [au fost] aduse la îndeplinire de plut. major Matrici Gheorghe, plut. major Istrate N. Agic şi fruntaşul Leonte Vasile… drumul urmat de aceste coloane militare: Siret, Herţa, Noua Suliţă, Hotin, Lipcani… era însemnat… cu sânge şi cu mormane de cadavre ale oamenilor

nevinovaţi" (Decizie penală în procesul lui Stavrat, p. 425).

[37]. Idem, Idem, vezi şi Gold (35), vol. 2, p. 105-108.

[38]. Decizie penală în procesul lui Stavrat, p. 426. Este cazul să amintim că evreii din Herţa – orăşel din Regat care în 1940 a fost anexat la Uniunea Sovietică – s-au considerat români şi nu au încercat să fugă. Ei au rămas acolo şi au aşteptat trupele româneşti „eliberatoare", bazându-se pe relaţiile lor bune cu vecinii români. Majoritatea n-au ştiut că în anul cât ei trăiseră sub ocupaţie sovietică (iunie 1940 – iulie 1941), România a devenit un stat fascist. După primul val de crime, care a urmat „bucuriei eliberării", trupele româneşti au găsit 1.500 de evrei în viaţă.

[39]. Decizie penală în procesul lui Stavrat, p. 426.

[40]. În actul de acuzare împotriva lui Stavrat se găsesc numele celor care au întocmit lista „suspecţilor", cuprinzând „comunişti" şi simpatizanţi, precum şi funcţionari sovietici rămaşi în orăşel (p. 426-427). Scriitorul Marius Mircu care, după căderea regimului antonescian, a scris despre exterminarea evreilor de către români), sprijinindu-se pe mărturiile adunate, aminteşte câteva date specifice despre locuitorii români din localitate. Lista a fost întocmită de Panait Chiţu, liberal, fost ajutor de primar, Mihai Ştelănescu, naţional-ţărănist, Ilie Steclasci, cuzist, Iancu Alexandrescu. Chiar ei s-au lăudat, apoi, că au făcut această listă" (Mircu, vezi 21).

[41] Decizie penală în procesul lui Stavrat.

[42]. Idem, Idem.

[43]. Printre alte date cu privire la măcelul de la Herţa consemnate în actul de acuzare împotriva lui Stavrat, şi „o fetiţă de 5 ani, Mina Rotaru, care încă mai respira, a fost aruncată în groapă astfel, fără să se mai aştepte încetarea ei din viaţă" (Idem, p. 417).

[44]. Idem, p. 429. Steinberg, ultimul preşedinte al Comunităţii evreieşti, care a supravieţuit pogromului, a povestit autorului că soldaţii români l-au escortat la cimitir pentru a ajuta la îngroparea celor asasinaţi într-un mormânt comun; el personal a numărat 975 de cadavre. Vezi mărturia lui la Arhiva Yad Vashem, colecţia România 0-11/89. Această mărturie este confirmată de alte două mărturii. (Arhiva Yad Vashem, 03-3666; 03-1916).

[45]. Actul de acuzare împotriva lui Stavrat, p. 429.

[46]. Soldaţii „au găsit localitatea într-un aspect jalnic de jaf, incendii şi măcel, cadavrele fiind presărate… prin curţi şi pe străzi… în

loc ca prima măsură care să se ia… să fie ordinea şi curăţenia oraşului de cadavre… au fost prinşi circa 3.000 de evrei şi închişi la fabrica de spirt din Noua Suliţă". Ibid, p. 429-430.

[47]. La 8 iulie, Vartic a trimis un raport generalului Stavrat în care a subliniat că „un evreu care n-a putut fi identificat a tras cu arma contra trupelor, dar nu a rănit pe nimeni". Cu toate acestea, a cerut aprobarea pentru măsuri de represiune, adică, pentru executarea a cincizeci de evrei din lagărul de la Noua Suliţă. Stavrat i-a răspuns: „procedează conform ordinelor"; el s-a referit la „ordinele speciale" (Idem, p. 430-431).

[48]. Locotenentul Costea a fost chemat la generalul Stavrat, care l-a mustrat: „Oare n-ai auzit de ordinele generalului Antonescu, de a împuşca o sută de evrei pentru fiecare român care a fost împuşcat de un evreu?" (Idem, p. 430-431).

[49]. Idem, p. 431.

[50]. Idem.

[51]. Rabinul Horovitz din Banila a fost obligat, împreună cu rămăşiţele Comunităţii lui, să mărşăluiască până la Ciudei, duminică 6 iulie, la două zile după pogrom. În continuare, mărturia lui: „Am aflat dureroasa veste. Dorinţa criminalilor pentru executarea evreilor a fost împlinită. În acest sat de 500 de suflete, nu s-a mai găsit niciunul. Din ordinul criminalului maior Carp, această comunitate evreiască a fost măcelărită". Vezi mărturia rabinului Horovitz din Banila în faţa tribunalului popular, privind exterminarea evreilor din satele şi târgurile Banila, Ciudei, Storojineţ, Jadova, Berhomet, Stăneşti, Costeşti, Hliniţa, Draşniţa şi Vijniţa. Din: Ancel, Documents, VI, nr. 12, p. 145-153; vezi şi Cartea Neagră, vol. III, p. 29.

[52]. Cartea Neagră, p. 30. Carp descrie cum „s-au amuzat" soldaţii români de asasinarea evreilor la Ropcea.

[53]. Uciderea evreilor în satele Stăneşti, Jadova, Costeşti, Cireş şi Răstoace a fost descrisă amănunţit de Carp în Carea Neagră, III, p. 30-31, şi de Mircu (vezi mai sus nota 21), p. 23-51. La Hliniţa soldaţii au omorât cincizeci evrei. Sinagogile au fost profanate şi sătenii au folosit sulurile a 15 Tora (Biblia) pentru confecţionarea de încălţăminte. Rabinul Horovitz, care se afla în coloana supravieţuitorilor Comunităţii din Banila, deportaţi în Transnisrtria sub escorta soldaţilor români, şi care a adunat, pe drum, alţi câţiva supravieţuitori din satele bucovinene a notat: „În satele Costeşti,

Hliniţa şi Draşniţa a fost executată 90% din populaţia evreiască. În Costeşti rămas din circa 400 de suflete, un singur copil, un orfan" (mărturia rabinului Horovitz).

[54]. Soarta evreilor din Briceni, Lipcani, Făleşti, Mărculeşti şi Floreşti a fost descrisă în amănunţime de către autor: Vezi J. Ancei şi Th. Lavi (redactori). Pinkas Hakehilot, Enciclopedia comunităţilor evreieşti. România, în ebraică, vol. 2, Ierusalim, 1980. (vezi Rechizitoriul de urmărire emis de procurorul general din Bucureşti împotriva executanţilor pogromului de la Iaşi şi asasinarea evreilor din Sculeni, Mărculeşti, Gura Căinări, 28 iunie 1941. Arhiva Yad Vashem 0-11/73; vezi şi Ancel, Documents, II, nr. 38, p. 410-411). În actul de acuzare contra lui Ion Antonescu se spune, printre altele, că în orăşelul Climăuţi din judeţul Soroca au fost concentraţi 300 de copii, femei şi bărbaţi la 12 iulie 1941, au fost împuşcaţi şi îngropaţi într-o groapă comună la marginea satului (Procesul Marii Trădări, p. 36).

[55]. Vezi Cartea Neagră, III, p. 35. Vezi anexa la mărturia lui Jacob Slenzler, Arhiva Yad Vashem PKR III, 0-11/89, p. 261-262.

[56]. În orăşelul Lipcani au fost împuşcaţi 12 evrei luaţi ca ostatici la Lincăuţi. În Hotin au fost împuşcaţi patruzeci de ostatici. La Ceplăuţi-Hotin au fost ucişi toţi evreii din sat, circa două sute (vezi Cartea Neagră, III, p. 35). Masacrul evreilor de la Ceplăuţi-Hotin este bine cunoscut datorită mărturiei inginerului Leon Şapira, născut acolo (arhiva Yad Vashem, Colecţia România 0-11/89 PKR III, p. 116-117): „odată cu retragerea ruşilor s-a constituit o bandă de pogromişti condusă de patru ucraineni: Gheorghe Histruga – agricultor; Vasile Ţap – un om fără meserie definită care obişnuia să lucreze în casele evreilor; Nicolae Dobja – secretarul primăriei; şi Parfenie Panko – căruţaş. Ei au obţinut arme de la comandanţii unităţilor militare române şi au primit permisiunea să acţioneze liber împotriva evreilor. Ei au ordonat evreilor să se adune la un kilometru distanţă de sat şi i-au jefuit de tot ce aveau asupra lor; înainte de asta le-au jefuit casele.

[57]. Einsatzgruppe D, una dintre cele patru unităţi de acest tip, a acţionat pe teritoriul care a cuprins Basarabia, regiunea din sudul Cernăuţiului şi de la Moghilev-Podolsk până la Marea Neagră, inclusiv întreaga Transnistrie, punând în aplicare ordinele cu privire la exterminarea evreilor. La 21 iunie, Einsatzgruppe D a părăsit Duben din Germania şi la 24 iunie a ajuns în România.

[58]. Cartea Neagră, III, p. 36.

[59]. Idem, Idem. Vezi şi Ancel. „Chişinău”, din: Pinkas Hakehilot Rumania, vol. 2, p. 411-416.

[60]. Ancel, Documents, V, nr. 2, p. 2. Planul este amintit în Rechizitoriul de urmărire împotriva lui Eftimie Vasile, plut. de jandarmi, secretar al legiunii de jandarmi Orhei, şi împotriva a 21 de comandanţi de posturi din regiunea din jur cu privire la îndeplinirea dispoziţiilor de exterminare, tortură, violare şi jaf a evreilor din judeţe, 1950. Din: Ancel, Documents, nr. 41, p. 441-445 (în continuare, Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Eftimie).

[61]. Idem, p. 445.

[62]. Rechizitoriu de urmărire contra a 19 comandanţi, p. 207.

[63]. Idem, Idem.

[64]. Idem. Existenţa unui ordin scris ne este cunoscută, deoarece ordinul a fost prezentat ca document în procesul unor criminali de război români în anul 1950 (dosar 547/950).

[65]. Întunirea de la Roman a legiunii Lăpuşna, citirea ordinelor secrete de către locotenent-colonelul Caracaş şi interpretarea verbală pe care a dat-o sunt descrise în mod amănunţit în Rechizitoriul de urmărire împotriva locotenent-colonelului N. Caracaş, comandantul legiunii de jandarmi din Lăpuşna şi împotriva a şapte din subalternii lui; împotriva lui E. Savopol, pretorul Armatei a III-a; şi împotriva locotenent-colonelului D. Eliescu – pentru comiterea de crime în zona legiunii jandarmeriei din Lăpuşna şi Soroca, pentru uciderea de evrei, partizani şi suspecţi politic în decursul lunilor iulie-septembrie 1941, 19 august 1948. Din: Ancel, Documents, II, nr. 37, p. 345, în continuare: Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaş).

[66]. Ancel, Documents, V, nr. 4, p. 8.

[67]. Drumul parcurs de legiunea Lăpuşna de la Roman la Călăraşi şi uciderea a 250 de evrei au fost descrise în Rechizitoriul de urmărire împotriva lui Caracaş. Tribunalul declară că „evreii din Călăraşi au fost concentraţi şi executaţi în urma dispoziţiilor acuzatului Nicolae Caracaş. Execuţia a fost îndeplinită de către plutonierii de sub comanda acuzatului, Nicolac Şaptebani, Constantin Văcaru, sergentul major Serghei Mocanu şi de alţi jandarmi care erau în misiune şi care au fost identificaţi. (Ancel, Documents, VI, nr. 37, p. 333-334).

Surse evreieşti au arătat că numărul celor ucişi a fost cu mult mai mare. Două mii de suflete (mai mult de jumătate din populaţia

evreiască) au fost împuşcaţi de soldaţii romani la intrarea în târg, în timp ce au făcut percheziţii din casă în casă. Evreii s-au ascuns în poduri, pivniţe sau pe la vecinii lor români. Cei care au supravieţuit după primul val de masacre au fost împuşcaţi de jandarmi în pădurea Vetominoasa, pe drumul de la Călăraşi la Şipoteni. Jandarmi au uitat să raporteze încă un fapt: evreii au fost duşi la locul execuţiei cu mâinile legate şi au fost ucişi cu mitraliera. Pe ucigaşi i-au descris după aceea trei femei evreice care s-au creştinat. Puţinii evrei care au reuşit să fugă în Uniunea Sovietică şi care s-au înapoiat după eliberare au găsit în oraş doar o singură rămăşiţă de viaţă evreiască: „sinagoga comisionarilor". Pe groapa comună a evreilor din orăşel, supravieţuitorii au ridicat în amintirea lor un monument. Despre aceasta vezi şi mărturiile evreilor din Călăraşi. Arhiva Yad Vashem, 03/897, 898, 1940.

[68]. Ancel, Documents, V, nr. 3, p. 6. Întrunirea de la Roman, în cursul căreia Meculescu a împărţit ordinele scrise cu privire la „curăţirea terenului Basarabiei", şi la care a adăugat dispoziţiile sale verbale de a se trage în evrei, a fost descrisă în Actul de acuzare împotriva a 19 comandanţi, p. 199-218

[69]. Circulara a fost anexată la dosar de către procuratură şi a fost confirmată de martori oculari şi de câţiva dintre subordonaţii lui (Ancel, Documents, V, nr. 4, p. 8; Actul de acuzare împotriva a 19 comandanţi, p. 210).

[70]. Actul de acuzare împotriva a 19 comandanţi, p. 201.

[71]. Idem, Idem.

[72]. Ordinul „curăţirii Basarabiei de suspecţi politic" dat de C. Vasiliu, comandantul general al jandarmeriei, este citat în ordinul de arestare împotriva comandantului legiunii din Chilia, Atanasie Mihalache, şi a nouă dintre subordonaţii lui, acuzaţi de uciderea a 250 de suspecţi politic şi 500 de evrei pe teritoriul legiunii sub comanda sa, 2 mai 1948. Din: Ancel, Documents, II, nr. 27, p. 284-297.

[73]. Act de acuzare împotriva a 19 comandanţi, p. 211.

[74]. Idem, 214.

[75]. Idem, Idem.

[76]. Vezi 70, p. 287.

[77]. Idem, Idem.

[78]. Idem, p. 286.

[79]. Idem, p. 294.

[80]. Idem, p. 295, vezi şi Cartea Neagră, III, p. 71-72; Ancel, Documents, V, nr. 30, p. 29.

[81]. Idem, Idem.

[82]. Dosar foarte secret despre căpitanul în rezervă I. Gh. Vetu. Idem, nr. 189, p. 360.

După uciderea evreilor, la 13 august, Inspectoratul jandarmeriei din Chişinău a trimis o dare de seamă procurorului general şi, la 19 august, încă o dare de seamă „după o coordonare anticipată cu Legiunea din Chilia". În darea de seamă se spune că „după ce au fost scoşi la munca câmpului, evreii de la Tătăreşti au refuzat lucrul, devenind agresivi; în acest fel au fost împuşcaţi 118 evrei, restul au fugit, şi acum sunt căutaţi". Dar Mihalache ştia foarte bine împrejurările în care au fost ucişi 451 de evrei la Tătăreşti. Vezi ordinul de arestare împotriva comandantului legiunii din Chilia. Din: Ancel, Documents, VI, nr. 27, p. 295. Aceste dări de seamă se află în: Ancel, Documents, V, nr. 45, 48.

[83]. Cartea Neagra, III, p. 72. Ancel, Documents, V, nr. 123, p. 190-191; nr. 136, p. 241. Vezi şi dosarul secret despre Vetu (vezi 80). Dosarul a fost pregătit în biroul inspectorului general al jandarmeriei şi cuprindea recomandarea ca Vetu să fie dat în judecată sub învinuirea de tratare necorespunzâloare a averilor şi bunurilor evreilor. Dosarul cuprindea 25 de documente cu privire la activitatea lui Vetu şi despre uciderea a 451 de deţinuţi evrei în lagărul Tătăreşti (Arhiva Yad Vashem, Colecţia România 0-11/60; Ancel, Documents, V, nr. 189, p. 359-367).

[84] Idem, p. 363.

[85]. Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Eftimie, p. 444-445.

[86]. Al doilea Rechizitoriu de urmărire contra căpitanului C. Popoiu, şi a unor comandanţi de secţii şi posturi ale legiunii de jandarmi din judeţul Orhei, în număr de 36, acuzaţi de încarcerarea evreilor din judeţul Orhei în ghetouri, de înfiinţarea unui pluton de execuţie şi de exterminarea a 900 de evrei din oraşe şi a sute de evrei din sate, 1950. Din: Ancel. Documents, VI, nr. 44, p. 497 (în continuare, al doilea Rechizitoriu de urmărire contra lui Ropoiu).

[87]. Idem, Idem.

[88]. Rechizitoriu de urmărire contra căpitanului dc jandarmerie Constantin Popoiu, a unor oliţeri şi funcţionari cu grade inferioare din legiunea Orhei, în număr de 16, pentru vina de

exterminare a evreilor din zonele rurale deportaţi (prin Rezina), violări de fete şi femei, confiscări de obiecte ale evreilor în drum spre lagărul Mărculeşti şi spre ghetoul din Chişinău, precum şi uciderea de evrei care nu puteau să păstreze ritmul, în drum spre Nistru, 1950. Idem, nr. 43, p. 512-513.

[89]. Idem, p. 458. Preotul satului Budăi din judeţul Orhei i-a întâmpinat pe jandarmi cu pâine şi sare şi i-a anunţat imediat că trei evrei se ascund în sat: toţi au fost prinşi şi împuşcaţi. În satul Hleneşti a rămas în viaţă doar soţia unui sătean localnic, care s-a botezat; dar a fost dusă de către ţărani la comandantul postului din sat, Micolae Neagu, şi a fost împuşcată pe loc (Idem, p. 461).

[90]. La Tribica din judeţul Orhei soldaţii au predat jandarmilor 25 de evrei pe care aceştia i-au ucis imediat (Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Eftimie p. 449). La Suhuluceni, unităţile au predat jandarmilor patru evrei, pe care aceştia i-au împuşcat în aceeaşi zi. La Bieşti, jandarmii au ucis într-o casă zece evrei arestaţi de o unitate germană, şase bărbaţi, trei femei şi un copil. Vezi Rechizitoriul de urmărire contra a doi căpitani de jandarmerie de la Orhei, C. Popoiu şi I. Adamovici, şi a 32 de subofiţeri, acuzaţi de aplicarea ordinelor de exterminare a populaţiei evreieşti, de executarea evreilor din ghetoul Teleneşti şi a altor sute de evrei din satele din regiune, de torturi, jaf şi viol, 1950. Din: Ancel, Documents, VI, nr. 42, p. 470-471 (în continuare, Rechizitoriu de urmărire contra lui Popoiu şi Adamovici).

[91]. Idem, p. 459.

[92]. Idem, p. 460.

[93]. Idem, p. 461.

[94]. Rechizitoriu de urmărire împotriva a 19 comandanţii, p. 207-208.

[95]. Rechizitoriu de urmărire împotriva lui M. Boulescu, comandantul legiunii Bălţi a jandarmeriei, şi a unor ofiţeri acuzaţi de colaborare cu unităţi SS în omorârea a treizeci de intelectuali evrei din Bălţi, de organizarea omorârii a optzeci dc evrei şi întemeierea lagărului Răuţel.

[96]. Ordin de arestare împotriva lui Eftimie, p. 447.

[97]. Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaş, p. 342.

[98]. Rechizitoriu de urmărire împotriva a 19 comandanţi, p. 207.

[99]. Idem, Idem.

[100]. Idem.

[101]. Ordin de arestare a căpitanului de jandarmerie I. Adamovici, a unor subofiţeri, sergenţi, comandanţi de plutoane şi posturi în legiunea Orhei a jandarmeriei, în număr total de 37, acuzaţi de executarea ordinelor de exterminare a evreilor în sate şi pentru inventarea de metode de omor. (Ordin de arestare împotriva lui Adamovici).

[102]. Ordin de arestare împotriva lui Popoiu şi Adamovici, p. 470.

[103]. Idem, p. 467.

[104]. Ordin de arestare împotriva lui Adamovici, p. 513.

[105]. Al doilea ordin de arestare împotriva lui Popoiu, p. 497.

[106]. Ordin de arestare împotriva lui Adamovici, p. 513.

[107]. Ordin de arestare împotriva lui Popoiu şi Adamovici, p. 463.

[108]. Idem, p. 464.

[109]. Idem, p. 465.

[110]. Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaş, p. 336.

[111]. Rechizitoriu de urmărire împotriva a 19 comandanţi, p. 112. În ziua sosirii lor la Chiperceni, jandarmii i-au arestat pe evreii satului, în număr de douăzeci şi, după câteva ore, i-au împuşcat. Cadavrele au fost lăsate la marginea satului tară a fi îngropate (al doilea ordin de arestare împotriva căpitanului Popoiu, p. 498).

[112]. Documentele de la Nürnberg NO – 2651. Căpitanul Popoiu a găsit pe moşia lui o familie de evrei de trei persoane. El a ordonat comandantului jandarmeriei locale să-i execute şi cele trei victime au fost îngropate de ţărani departe de moşie (al doilea ordin de arestare împotriva lui Popoiu, p. 499).

[113]. Idem.

[114] Ordin de arestare împotriva lui Popoiu şi Adamovici, p. 465.

[115]. Ordin de arestare împotriva lui Eftimie, p. 465.

[116]. Ordin de arestare împotriva lui Popoiu şi Adamovici, p. 470.

[117]. Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaş, p. 341.

[118]. 500 de evrei au fost executaţi la Mărculeşti de către Mihăilescu folosind o „armă automată de producţie rusească provenită din captură” (Rechizitoriu de urmărire împotriva executanţilor

pogromului de la Iaşi, p. 410).

[119]. Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaş, p. 342; Rechizitoriu de urmărire împotriva a 19 comandanţi, p. 208.

[120]. Metoda de execuţie obişnuită consta în împingerea evreilor în fluviu şi împuşcarea celor care încercau să ajungă înotând pe malul opus; majoritatea femeilor şi copiilor, care nu ştiau să înoate, s-au înecat imediat (Cartea Neagră), III, acte 20-26, p. 65-70).

[121]. Raport de la Inspectoratul jandarmeriei din Chişinău către marele pretor cu privire la omorârea a două sute de evrei şi aruncarea cadavrelor în Nistru, din: Ancel, Documents, V, nr. 35, p. 42. Armata a III-a a deschis o cercetare pentru a descoperi cine a fost responsabil pentru crimă. Doi supravieţuitori evrei au prezentat o descriere exactă a felului în care au fost înecate cadavrele în fluviu. Cartea Neagră, III, acte 23-24, p. 67-69.

[122]. Idem, p. 38.

[123]. Idem. p. 82.

[124]. Rechizitoriu de urmărire împotriva lui Caracaş, p. 341.

[125]. Comandantul staţiei Chiţcani, Vasile Lungu, a apucat un evreu din satul lui, l-a legat şi l-a dus la podul de peste râul Răut; l-a aruncat peste parapet şi l-a înecat. Claud Marin, comandantul staţiei din Modovate, a arestat şase evrei, i-a legat unul de altul şi i-a dus la malul Nistrului. Acolo i-a predat lui Nicolae Capriceanu, soldat de sub comanda lui, şi i-a ordonat să tragă în ei. „Capriceanu i-a dus pe evrei la malul fluviului şi, împreună cu Ismane, ţăran localnic, după un semn stabilit, i-a împins înspre fluviu, în aşa fel încât au căzut imediat în apă. Cu scopul de a raporta comandantului său că i-a executat pe evrei prin împuşcare şi nu prin metoda sadică de înecare, a tras câteva gloanţe în aer" (Ordin de arestare împotriva lui Popoiu şi Adamovici, p. 516).

[126]. Mărturia lui Eugen Cristescu, fostul comandant al SSI, din: Cartea Neagră, II, p. 43, 51. Einsatzgruppe au fost constituite cu scopul de a asigura spatele unităţilor combatante şi de a întări armata. Vezi Rechizitoriul de urmărire a Tribunalul din München împotriva unuia dintre comandanţii Einsatzgruppe D, Paul Johannes Zapp. Din: Ancel, Documents, VI, nr. 47, p. 545.

[127]. Mărturia lui Eugen Cristescu, Idem.

[128]. Documentele de la Nürnberg, NO – 2851.

[129]. Idem, NOKW – 3233, NO – 2952.

[130]. Idem, NO – 2952.

[131]. Cartea Neagră, III, nr. 14, p. 55-56.
[132]. Documentele de la Nürnberg, NO – 2651, NO – 2934, NO – 2938, NO – 2949, NO – 2950.
[133]. Idem, NO – 2934.
[134]. Idem, Idem, precum şi NO – 2939.
[135]. Idem, NO – 4540; Ereignismeldung Ud SSR, NO – 52.
[136]. Documentele de la Nürnberg, NOKW – 3453.
[137]. „Buletinul Demografic al României", anul V, no. 3, martie 1936, „al populaţiei evreieşti din România", 1943, p. 25, 145; Copie în Ancel, Documents, I, nr. 45, p. 274-276, 305-322.
[138]. Die Bevölkerungszählung in Rumänien 1941, Viena, 1943.
[139]. Calafeteanu & M. Covaci, Situation of the Jews in Bessarabia, Bukovina and „Transnistria" in the 1941-1944 Years, Bucharest 1983, p. 8 (copia Idem, X, nr. 182, p. 487).
[140]. Statisticile pe care le-a pregătit departamentul de statistici al Centralei Evreilor pe baza datelor furnizate de către Institutul Central de Statistică prezintă un tablou exact al demografiei evreieşti în cele două provincii. Vezi şi Die Bevölkerungszählung in Rumänien: recensământul special al populaţiei evreieşti în provinciile Basarabia, Bucovina şi judeţul Dorohoi, 1930-1942 (Ancel, Documents, I, nr. 40, p. 324); Cartea Neagră, III, nr. I, p. 41-42.
[141]. „Curentul", 27.8.1941.
Jean Ancel, Contribuţii la istoria României, Vol. I, partea II, Bucureşti, 2001.